

Canada

Ukrainian
Helsinki
Human
Rights Union

Українська
Гельсінська
спілка
з прав людини

ПРИГЛУШЕНІ ГОЛОСИ
право на свободу слова в умовах збройного
конфлікту на сході України

Київ
КИТ
2015

УДК 342.727 + 343.41

ББК 66.061.461

П 75

Автори:

Біда О. А., Блага А. Б., Мартиненко О. А., Статкевич М. Г.

Підготовка та публікація доповіді здійснена за підтримки Канадського агентства міжнародного розвитку в рамках проекту «Права людини понад усе».

Погляди та інтерпретації, представлені у цій публікації, не обов'язково відображають погляди Уряду Канади.

У доповіді використана інформація, отримана в ході польової місії, що здійснена за підтримки проекту USAID «Права людини в дії», та проекту «Моніторинг дотримання прав людини на окупованих територіях України», що реалізує Коаліція громадських організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі» при сприянні Гельсінського Фонду з Прав Людини (Польща).

П 75 Приглушені голоси: право на свободу слова в умовах збройного конфлікту на сході України / О. А. Біда, А. Б. Блага, О. А. Мартиненко, М. Г. Статкевич; за заг. ред. А. П. Буценка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – К., КИТ, 2015. – 60 с.: іл.

ISBN 978-966-2279-66-5

Видання присвячене комплексному аналізу стану дотримання свободи слова в ситуації збройного конфлікту на сході України. Досліджено право на свободу вираження поглядів у документах міжнародних організацій. Здійснено аналіз практики Європейського суду з прав людини стосовно дотримання прав журналістів. Розкрито специфіка відображення міжнародних стандартів щодо захисту прав журналістів у законодавстві та судовій практиці України. Розглянуті проблемні питання реалізації права на свободу вираження поглядів в ситуації збройного конфлікту на Сході України.

УДК 342.727 + 343.41

ББК 66.061.461

Право на свободу вираження поглядів у Французькій декларації прав людини і громадянина 1789 р. визначене як одне із найцінніших прав людини. Сьогодні це право є невід'ємною складовою демократичного суспільства. Засоби масової інформації повинні завжди правдиво і неупереджено повідомляти громадськість будь-яку інформацію, яка становить суспільний інтерес.

Згідно зі ст. 10 Європейської конвенції з прав людини, «кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів».

Конституційною гарантією свободи слова, прямо передбаченою ст. 34 Основного Закону, є право кожного «вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмого або в інших спосіб – на свій вибір».

На жаль, діяльність журналістів на сході України обмежується як незаконними збройними угрупованнями, так і державними установами, які перешкоджають професійній діяльності працівників ЗМІ і піддають їхню інформацію цензурі. Крім того, непоодинокими є випадки нападу, побиття, незаконних арештів, тримання під вартою та навіть вбивства журналістів.

Українська Гельсінська спілка з прав людини (далі – УГСПЛ) визначила одним із пріоритетних напрямів своєї діяльності – документування порушень прав людини під час збройного конфлікту. Ми не можемо залишатись осторонь фактів порушення свободи слова, які трапляються в зоні АТО, і сподіваємося, що запропонований правовий аналіз ситуації на сході стане корисним внеском до здобутків наших партнерів з Комітету захисту журналістів, Національної спілки журналістів України, Інституту масової інформації, Незалежної медіапрофспілки України. Цей правовий аналіз ґрунтується на результатах діяльності наших громадських приймалень і моніторингових місій УГСПЛ, а також наших експертів у рамках Коаліції громадських організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі».

Аркадій Бущенко,
виконавчий директор УГСПЛ

Якщо зважати на реалії сьогодення, то стає зрозуміло, що слово може вбити так само як і куля калібру 7,62. На початку війни, журналісти, не зовсім це розуміли. Знали одне, що повинні передавати реалії, де б вони не відбувалися. Натомість за правду отримали звинувачення у шпигунстві. У період з квітня по травень 2014 р. сепаратисти так званої «ДНР» ув'язнили близько 20 українських журналістів. Їх переслідували, брали в полон, утримували в жахливих умовах, піддаючи фізичному і психологічному знущанню. Вони не були готові до такого. Але завдяки своїй принциповій позиції говорити про реальний стан подій журналісти не зломалися і вийшли на волю.

На жаль, за півтора року об'єктивно не була розслідувана і передана до суду жодна справа, вже не говорячи про те, що хтось із винуватців був затриманий. Але це нас не спинить, не перешкодить висвітлювати правду. Ми все ж сподіваємося на об'єктивне і неупереджене розслідування. Винні мають будуть покарані і нести відповідальність за те, що порушили права людини на свободу та особисту недоторканність. Ми віримо, що наше слово буде почуте і принесе очікувані зміни на краще.

Євген Гапич,
журналіст

1. ЗАХИСТ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ ТА ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

1.1. Право на свободу вираження поглядів у документах міжнародних організацій

Право на свободу вираження поглядів та право на отримання інформації, як одне з найбільш вагомих для розуміння природи демократичного суспільства, означає вільний потік інформації, умову для повного самовираження кожного, і реалізується через право шукати, отримувати і поширювати ті чи інші думки, міркування, оцінки, відомості. Знецінення людських цінностей під час Другої світової війни, злочини проти людства тоталітарних режимів, які розв'язали цю війну, довели, що для захисту прав людини і основоположних свобод недостатньо лише конституційних гарантій національного права, а потрібні заходи міжнародно-правового характеру. У другій половині ХХ ст. права людини набули обґрунтування в міжнародному праві як правовий стандарт, до якого повинні прагнути всі народи і держави¹.

Зокрема, Загальна декларація прав людини (1948 р.), яка є фундаментом к формуванню нормативного закріплення свободи слова для всіх держав-учасниць, у ст. 19 вказує, що кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів².

Відповідно до основних зобов'язань, викладених у ст. 2 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.), держави-учасниці зобов'язуються заборонити і ліквідувати расову дискримінацію у всіх її формах і забезпечити рівноправність кожної людини перед законом, без розрізнення раси, кольору шкіри, національного або етнічного походження та надати гарантоване право на свободу переконань і на вільне вираження їх (п. d, viii ст. 5)³. З цього пункту випливає, що представники ЗМІ несуть відповідальність за заохочення культури терпимості і зобов'язані гарантувати, що зміст їхнього мовлення не служитиме поширенню почуття ненависті по відношенню до представників меншин⁴.

Свобода вираження поглядів закріплена також у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966 р.). При цьому ст. 19 закріплює не тільки право кожної людини безперешкодно дотримуватися своїх поглядів (п. 1), а й право на вільне вираження своїх поглядів, яке включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір (п. 2). Крім того, як випливає з п. 3 ст. 19, користування передбаченими в п. 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність, отже, воно може бути пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними: а) для поважання прав і репутації інших осіб; б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення⁵.

¹ Тітко Е. В. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів: досвід Європейського Суду з прав людини [Електрон. ресурс] : автореф. дис ... канд. юрид. наук / Е. В. Тітко. — Київ, 2013. — 20 с. — Режим доступу : <http://mydiss.com.ua/avtoref/view/11389.html>

² Загальна декларація прав людини [Електрон. ресурс] / Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

³ Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [Електрон. ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/tpart21/isx21586.htm>

⁴ Свобода слова [Електрон. ресурс]. — Режим доступу : <http://www.applyhumanrights.com/ru/kb/general/160-special-subjects/379-freedom-of-expression>

⁵ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електрон. ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043

У ст. 3 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.) зазначено, що держави-учасниці вживають у всіх галузях, і зокрема в політичній, соціальній, економічній і культурній, усіх відповідних заходів, включаючи законодавчі, для забезпечення всебічного розвитку і прогресу жінок, з тим, щоб гарантувати їм здійснення і користування правами людини та основними свободами на основі рівності з чоловіками⁶. При цьому рівний доступ і рівне представництво жінок у засобах масової інформації необхідні для забезпечення адекватного висвітлення питань, що стосуються проблем жінок. Необхідно вжити ефективних заходів, спрямованих на боротьбу з дискримінацією жінок, і сприяти їхньому доступу до засобів масової інформації⁷.

У ст. 13 Конвенції про права дитини (1989 р.) проголошено право дитини вільно висловлювати свої думки, що включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду незалежно від кордонів в усній, письмовій чи друкованій формі, у формі творів мистецтва чи за допомогою інших засобів на вибір дитини. У ч. 2 цієї статті вказується також на можливість при здійсненні цього права зазнавати деяких обмежень, передбачених законом і необхідних: а) для поваги прав і репутації інших осіб; або б) для охорони державної безпеки, громадського порядку (order public), або здоров'я, або моралі населення⁸.

Важливе значення має також діяльність Спеціального доповідача ООН про свободу слова і думок, метою роботи якого є роз'яснення сутності даного права у формі заяв і декларацій, часто в тісному зв'язку з іншими правовими механізмами. Зокрема, у додатку II підготовленої Спеціальним доповідачем Доповіді про громадянські і політичні права, включаючи питання про свободу вираження думок, наведені принципи законодавства про свободу інформації⁹.

Серед них: Принцип 1 — Максимальне розголошення інформації — встановлює презумпцію про те, що вся інформація, яка є у державних органів, повинна підлягати розголошенню і що ця презумпція може відхилитися лише у суворо обмежених випадках. Для захисту недоторканності і наявності документів законом також повинно передбачатися, що перешкоджання у доступі до інформації або навмисне знищення документів є кримінально караним діянням.

Принцип 2 — Обов'язок публікувати документи — передбачає, що державні органи повинні задовольняти прохання про надання інформації, а також публікувати і максимально поширювати, які мають суттєвий суспільний інтерес, з єдиним урахуванням розумних меж обмежень, заснованих на ресурсах і можливостях.

Принцип 3 — Заохочення гласності в уряді — включає в себе, по-перше, необхідність активного заохочення державними органами гласності в уряді; по-друге, просвіти в суспільстві; і, по-третє, вирішення проблеми культури офіційної таємності.

Принцип 4 — Обмежений обсяг виключень — містить необхідність дотримання «потрійного критерію» при забороні розголошення інформації, а саме: інформація повинна стосуватися законної мети; розголошення інформації повинно загрожувати спричиненням суттєвої шкоди цій меті; шкода, що спричиняється меті, повинна бути більшою, ніж інтерес суспільства в отриманні інформації.

⁶ Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU79K04R.html

⁷ Свобода слова [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.applyhumanrights.com/ru/kb/general/160-special-subjects/379-freedom-of-expression>

⁸ Конвенція про права дитини [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU89K01U.html

⁹ Гражданские и политические права, включая вопрос о свободе выражения мнений [Электрон. ресурс] / Доклад Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите права на свободу мнений и на свободное их выражение г-на Абида Хуссейна, представляемый в соответствии с резолюцией 1999/36 Комиссии. — Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G00/102/61/PDF/G0010261.pdf?OpenElement>

Принцип 5 — Процеси, що полегшують доступ до інформації — передбачає, що прохання про надання інформації повинні розглядатися швидко і доброзичливо; повинна бути забезпечена можливість незалежного оскарження відмови державного органу у наданні інформації.

Принцип 6 — Витрати — встановлює, що вартість доступу до інформації, наявної у державних органах, не повинна бути настільки високою, щоб стримувати окремих осіб від звернення з заявою про надання інформації.

Принцип 7 — Відкриті засідання — виходить з презумпції, що всі засідання державних органів відкриті для громадськості.

Принцип 8 — Розголошення інформації має переважну силу — вимагає, що закони, несумісні з принципом максимального розголошення інформації, повинні бути змінені або відмінені.

Принцип 9 — Захист інформаторів — передбачає необхідність захисту окремих осіб, які розголошують інформацію про неправомочні дії¹⁰.

Гарантію захисту свободи вираження поглядів містить ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основних свобод, яка передбачає, що:

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду¹¹.

Таким чином, відповідно до Конвенції, захисту підлягають такі права:

- дотримуватися своїх поглядів;
- одержувати інформацію;
- розповсюджувати інформацію та ідеї.

1.2. Практика Європейського Суду з прав людини стосовно отримання прав журналістів

Європейський Суд з прав людини (далі — ЄСПЛ) і Європейська комісія з прав людини (далі — ЄКПЛ) створили значну кількість прецедентів щодо застосування ст. 10 Конвенції. Зокрема, фундаментальні принципи, що впливають з його рішень за цією статтею, Суд виклав у справі *Zana v. Turkey* (1997 р.)¹². Згідно з Конвенцією, свобода вираження поглядів і отримання інформації є практично необмеженою. Держава може на законній підставі обмежувати це право тільки в тому випадку, коли дотримані умови, зазначені в п. 2 ст. 10. Якщо ж ці умови не задоволені,

¹⁰ Право общества знать: принципы законодательства о свободе информации [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G00/102/61/PDF/G0010261.pdf?OpenElement>

¹¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004

¹² CASE OF ZANA v. TURKEY(69/1996/688/880). – Document URL : http://www.unodc.org/tldb/pdf/CASE_OF_ZANA_v_TURKEY.doc

втручання з боку органів державної влади в право на свободу висловлювань є порушенням Конвенції¹³.

Відповідно до Конвенції та практики ЄСПЛ, основними критеріями правомірного обмеження свободи вираження поглядів є «законність» та «необхідність у демократичному суспільстві». При цьому, як зазначає Е. В. Тітко, перший критерій — «законність» — означає передбачуваність певного обмеження законом. Відповідно до справи *Sunday Times v. United Kingdom* (1979 р.)¹⁴ і справи *Malone v. the United Kingdom* (1984 р.)¹⁵, ЄСПЛ встановив, що дії та заходи держави визнаються законними тоді, коли вони відповідають вимогам доступності, передбачуваності та здійснюються у законних цілях. Вчена акцентує увагу на позиції ЄСПЛ щодо самого терміну «передбачене законом» де, відповідно до французької (*prevues par la loi*) та англійської (*in accordance with the law and provided for by law*) версій Конвенції (1950 р.), ці поняття є автентичними, але нетотожними. Тому ЄСПЛ встановив певні вимоги до поняття «передбачене законом»: по-перше, закон має бути достатньо доступним, громадянин повинен мати можливість отримати відповідні відомості про правові норми, що стосуються його справи; по-друге, норма повинна бути чіткою, аби громадяни могли адекватно узгоджувати свою поведінку з нею. «Законність» тлумачиться ЄСПЛ як якісність закону, тобто закон має бути публічним, доступним, передбачуваним та прогнозованим. Другий критерій — «необхідність у демократичному суспільстві» — полягає у тому, що, приймаючи рішення на основі вказаного критерію, національні суди повинні брати до уваги принцип пропорційності, аналізуючи при цьому питання чи є ціль пропорційною засобам її досягнення. В даному випадку під «ціллю» розуміють одну або більше цінностей чи інтересів, передбачених п. 2 ст. 10 Конвенції (1950 р.), заради яких держава має право втручатися у реалізацію права на свободу вираження поглядів. Під «засобом», насамперед, сприймається саме «втручання». Відповідно «ціль» становить певний інтерес, який відстоює держава, а саме інтерес захисту національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, запобігання заворушенням і злочинам, захисту репутації чи прав інших осіб, охорони здоров'я, моралі, запобігання розголошенню конфіденційної інформації та підтримання авторитету і безсторонності правосуддя. «Засобом» вважається особливий захід, вжитий або введений стосовно індивіда, який реалізовував право на свободу вираження поглядів. Наприклад, «засобом» може бути: кримінальне покарання за образу, наклеп тощо; заборона на публікацію; заборона займатися журналістською діяльністю; вилучення матеріалів за допомогою яких було здійснене вираження поглядів; заборона на проведення відповідних акцій та ін.¹⁶

У практиці ЄСПЛ справи за участі преси становлять окрему категорію справ за ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод (далі — Конвенція). Попри те, що ст. 10 Конвенції не надає пресі окремих гарантій, ЄСПЛ, застосовуючи принцип розширеного тлумачення положень Конвенції й концепцію прав, які мають на увазі, вивів низку спеціальних прав журналістів, які є допоміжними або похідними від права на свободу вираження поглядів, проголошеного у ст. 10 Конвенції. До таких прав належать: право на оціночне судження (*Lingens*

¹³ Лутковська В. В. Конвенція про захист прав і основних свобод людини [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.judges.org.ua/seminar14-7.htm>

¹⁴ Дело «Санди Таймс» (*Sunday Times*) против Соединенного Королевства [Электрон. ресурс] / Постановление суда от 26 апреля 1979 г. – Режим доступа : http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_The_Sunday_Times_v_The_United_Kingdom_N1_26_04_1979.pdf

¹⁵ CASE OF MALONE v. THE UNITED KINGDOM (8691/79). – Document URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57533>

¹⁶ Тітко Е. В. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів: досвід Європейського Суду з прав людини [Електрон. ресурс]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е. В. Тітко. – Київ, 2013. – 20 с. – Режим доступу : <http://mydisser.com/ua/avtoref/view/11389.html>

v. Austria, 1986¹⁷, *De Haes and Gijssels v. Belgium*, 1997¹⁸, *Dalban v. Romania*, 1999¹⁹, *Oberschlick v. Austria* (No 2), 1997²⁰; право на перебільшення і провокацію (*Prager and Oberschlick v. Austria*, 1995)²¹; право на збереження конфіденційності джерел журналістської інформації (*Goodwin v. the UK*, 1996)²²; право використовувати засоби масової інформації (*Groppera Radio AG v. Switzerland*, 1990)²³; право поширювати інформацію, яка має суспільне значення (*Fressoz and Roire v. France*, 1995)²⁴; право поширювати відомості, які формально є таємницею, що охороняються законом, але які вже були розголошені (*Weber v. Switzerland*, 1990)²⁵ тощо. Однак, права преси розглядаються в контексті свободи слова як її спеціальні гарантії і передумови²⁶.

1.3. Захист прав журналістів у міжнародному гуманітарному праві

Під час збройних конфліктів більш ефективний захист прав людини (у тому числі і права на свободу вираження поглядів) здійснює міжнародне гуманітарне право. Згідно з Консультативним висновком Міжнародного Суду ООН, міжнародне гуманітарне право є *lex specialis* (спеціальним правовим режимом) по відношенню до міжнародного права прав людини²⁷. Тому окрему увагу приділимо захисту прав журналістів у ситуаціях збройних конфліктів.

Робін Гайсс, юридичний радник Міжнародного комітету Червоного Хреста (далі — МКЧХ) у своєму інтерв'ю звернув увагу на те, що представники преси піддаються все більшому ризику прямих нападів у порушення міжнародного гуманітарного права. Журналісти та інші представники преси, які працюють у зонах бойових дій, стикаються з багатьма небезпеками. У силу природи своєї роботи, вони неминуче піддаються ризикам: замість того, щоб тікати із зони бойових дій, вони туди прагнуть потрапити. Проте, одна з найсерйозніших загроз, яка їх підстерігає, це навмисні акти насильства, спрямовані проти них. Часто кажуть, що однією з перших жертв війни стає правда. Неупереджені правдиві репортажі в пресі, що передаються з зони збройного конфлікту, становлять широкий суспільний інтерес: в епоху інформації фоторепортажі та новини можуть здійснити вирішальний вплив на результат збройного конфлікту. Внаслідок цього спроби перешкодити журналістам виконувати їхні професійні завдання під час збройного конфлікту трапляються дуже часто. Здійснюється це у різні способи — від заборони доступу в певні райони, запровадження цензури і незаконного утримання під вартою до прямих нападів на представників преси²⁸.

У нормах міжнародного гуманітарного права, основою якого є чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. про захист жертв війни та два Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 р.,

¹⁷ CASE OF LINGENS V. AUSTRIA (9815/82). – Document URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57523>

¹⁸ CASE OF DE HAAS AND GIJSSELS V. BELGIUM (19983/92). – Document URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58015>

¹⁹ CASE OF DALBAN V. ROMANIA (28114/95). – Document URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58306>

²⁰ CASE OF OBERSCHLICK V. AUSTRIA (20834/92). – Document URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58044>

²¹ CASE OF PRAGER AND OBERSCHLICK V. AUSTRIA (15974/90). – Document URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57926>

²² CASE OF CHRISTINE GOODWIN V. THE UNITED KINGDOM (28957/95). – Document URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60596>

²³ CASE OF GROPPERA RADIO AG AND OTHERS V. SWITZERLAND (10890/84). – Document URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57623>

²⁴ CASE OF FRESSOZ AND ROIRE V. FRANCE (29183/95). – Document URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58906>

²⁵ CASE OF WEBER V. SWITZERLAND (11034/84). – Document URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57629>

²⁶ Червяцова А. О. Свобода слова і свобода преси: визначення співвідношення в різних правових системах [Електрон. ресурс] / А. О. Червяцова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 1. – С. 213-221. – Режим доступу:

http://sn-jurid.crimea.edu/arhiv/2013/26_2_p1_law/027_che.pdf

²⁷ LEGALITY OF THE THREAT OR USE OF NUCLEAR WEAPONS / INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE, 1996.– Document URL: <http://fas.org/nuke/control/icj/text/>

²⁸ Как международное право защищает журналистов в ситуациях вооруженных конфликтов? [Электрон. ресурс]: Интервью Робина Гайсса, юридического советника МКЧХ // Международный Комитет Красного Креста, 27-07-2010. – Режим доступа: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/interview/protection-journalists-interview-270710.htm>

лише двічі окремо згадується про представників преси. Це ст. 4А (4) Женевської конвенції про поводження з військовополоненими (Женевська конвенція ІІІ) та ст. 79 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Додатковий протокол І). У них мова йде про такі категорії журналістів, як військові кореспонденти та журналісти, що перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройних конфліктів. Зокрема, у ст. 4А (4) Женевської конвенції ІІІ йдеться про правовий статус військових кореспондентів, а у ст. 79 Додаткового протоколу І — про заходи щодо захисту журналістів.

Відповідно до ст. 4 Женевської конвенції ІІІ, військовими кореспондентами є особи, які:

- є представниками ЗМІ;
- мають акредитацію в збройних силах;
- супроводжують військові формування;
- не є членами військових формувань²⁹.

Категорію журналістів, які перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, відрізняє те, що вони не отримують акредитації у збройних силах, хоча можуть супроводжувати військові формування, — принаймні, прямої заборони на подібний супровід немає. Згідно зі ст. 79 Додаткового протоколу І представники цієї категорії журналістів вважаються як цивільні особи. Відповідно, вони мають ті ж права і користуються тим же ступенем захисту від небезпек, що виникають у зв'язку з воєнними операціями, згідно з Конвенціями й цим Протоколом, що і мирні жителі під час міжнародних збройних конфліктів, за умови, що вони не чинять дій, несумісних з їх статусом цивільних осіб, і без шкоди праву воєнних кореспондентів, акредитованих при збройних силах³⁰. За своєю конструкцією норма ст. 79 Додаткового протоколу І є відсильною і розкривається в інших статтях, в яких йдеться про захист цивільного населення.

Отже, як цивільні особи журналісти користуються захистом міжнародного гуманітарного права від прямих нападів доти, доки вони не беруть прямої участі в бойових діях. Недотримання цих правил є серйозним порушенням Женевських конвенцій і Додаткового протоколу І. До того чи навмисний напад на цивільних осіб, чи то в рамках міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту, також прирівнюється до військового злочину, відповідно до Римського Статуту Міжнародного кримінального суду.

Журналісти та інші представники преси піддаються великому ризику незаконного взяття під варту з причин безпеки. І це саме та сфера, в якій різниця між «журналістами» (ст. 79 Додаткового протоколу І) і «військовими кореспондентами» (ст. 4А (4) Женевської конвенції ІІІ) має важливе значення. І ті й інші належать до категорії цивільних осіб, але тільки військові кореспонденти у випадку їх потрапляння в полон до супротивника можуть отримати статус військовополонених. Військові кореспонденти формально мають право на супровід збройних сил. Завдяки цьому, потрапляючи в полон, вони отримують такий же правовий статус, як і учасники збройних сил. З цієї причини військові кореспонденти користуються захистом Женевської конвенції ІІІ, що передбачено Додатковим протоколом І і міжнародним гуманітарним правом³¹. Тобто, як військовополонені:

²⁹ Женевська конвенція про поводження з військовополоненими [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uapravo.net/akty/postanowa-main/akt8palg9b/index.htm>

³⁰ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU77003.html

³¹ Как международное право защищает журналистов в ситуациях вооруженных конфликтов? [Електрон. ресурс]: Интервью Робина Гайсса, юридического советника МККК // Международный Комитет Красного Креста, 27-07-2010. – Режим доступа: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/interview/protection-journalists-interview-270710.htm>

- військові кореспонденти мають право не відповідати на допиті (мовчати);
- їх замітки, відзняті матеріали та обладнання можуть бути конфісковані на законній підставі;
- вони не можуть розглядатися як шпигуни, якщо немає доказів того, що вони є шпигунами³².

Варто звернути увагу на те, що останнім часом досить часто поряд з терміном «військовий кореспондент» використовується термін «прикомандирований до військової частини журналіст». Як зазначає з цього приводу Робін Гайсс, між ними є певна відмінність. Так, термін «прикомандирований до військової частини журналіст» вперше виник під час вторгнення до Іраку в 2003 р., а згодом отримав всесвітнє поширення. Оскільки це поняття є сучасним, відповідно, воно не фігурує ні в одному положенні міжнародного гуманітарного права і наразі не має чіткого визначення. Однак можна говорити про те, що військові кореспонденти, як правило, називаються «прикомандированими до військової частини журналістами». Для того, щоб стати військовим кореспондентом в розумінні міжнародного гуманітарного права, обов'язково потрібна офіційна акредитація в збройних силах. Таким чином, якщо прикомандирований до військової частини журналіст отримав офіційну акредитацію, з правової точки зору, він стає військовим кореспондентом³³.

Що ж стосується журналістів і представників преси, які не кваліфікуються як військові кореспонденти, то, потрапляючи до рук воюючих сторін, вони теж мають досить серйозний правовий захист. Насамперед, якщо вони не є громадянами країни, яка їх утримує, вони отримують можливість користуватися захистом, передбаченим Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни (Женевська конвенція IV). Крім того, за будь-яких обставин журналісти та інші представники преси користуються, як мінімум, фундаментальними гарантіями, встановленими ст. 75 Додаткового протоколу I, зокрема, у вигляді заборони насильницьких дій, що створюють загрозу життю або здоров'ю людей, які знаходяться під владою сторін у конфлікті; тортур будь-якого роду; посягання на людську гідність і захоплення заручників. Крім цього, зазначена стаття надає гарантії чесного судового розгляду стосовно ув'язнених, затриманих за вчинення злочинів. Представники преси, які утримуються під вартою, користуються цими фундаментальними гарантіями, незалежно від того, у зв'язку з міжнародним або неміжнародним збройним конфліктом відбулось їхнє затримання. Як цивільні особи журналісти під час неміжнародного збройного конфлікту користуються захистом ст. 3, яка є загальною для всіх Женевських конвенцій, Додаткового протоколу I і звичаєвого міжнародного права³⁴.

Важливе значення для захисту прав журналістів під час збройних конфліктів як міжнародного, так і неміжнародного характеру, має міжнародний звичай. Практика держав у сфері міжнародного гуманітарного права, вивчена експертами МКЧХ, встановлює у якості норми звичаєвого міжнародного права Норму 34, яка вказує, що цивільні журналісти, які перебувають у професійних відрядженнях в районах збройного конфлікту, мають право на повагу та захист доки вони не беруть безпосередньої участі у воєнних діях. Зокрема, наявна міжнародна практика, окрім заборони нападів на журналістів, демонструє, що журналісти, які виконують свої професійні обов'язки у зв'язку зі збройним конфліктом, повинні користуватись захистом. Так, у 1996 р. Генеральна Асамблея ООН

³² Права человека во время конфликтов и военных действий [Электрон. ресурс] / Руководство по докладу о вопросах прав человека. – Режим доступа:

<http://www.speakupspokeout.internews.org/?q=ru/section-1-ru/prava-cheloveka-vo-vremya-konfliktov-i-voennyh-deystviy>

³³ Как международное право защищает журналистов в ситуациях вооруженных конфликтов? [Электрон. ресурс]: Интервью Робина Гайсса, юридического советника МКЧХ // Международный Комитет Красного Креста, 27-07-2010. – Режим доступа:

<https://www.icrc.org/rus/resources/documents/interview/protection-journalists-interview-270710.htm>

³⁴ Там само.

закликала усі сторони у конфлікті в Афганістані вжити заходів «для забезпечення безпеки» представників засобів масової інформації. Інша практика засуджує конкретні заходи, спрямовані на те, аби журналісти відмовились від виконання своїх професійних обов'язків. У 1998 р., наприклад, Генеральна Асамблея ООН закликала усі сторони у конфлікті в Косово утриматись від будь-яких переслідувань і залякування журналістів. У 1995 р. Комісія з прав людини ООН засудила напади, репресалії та інші акти насильства, спрямовані проти представників міжнародних засобів інформації в Сомалі, а також їх викрадення. Серед інших дій, які зазнали осуду, були: насильство з боку поліції, погрози щодо судового переслідування та дифамації, а також фізичного насильства; погрози щодо поведінки з журналістами як з ворогами, що служать іноземним державам, і позбавлення їх повного і безперешкодного доступу; замах на свободу преси і злочини проти журналістів; вбивства, поранення і викрадення; невинуваті позбавлення волі та залякування; переслідування, втручання у справи, затримання і умисне вбивство. Звертається також увага на те, що як цивільні особи журналісти мають право на основоположні гарантії, встановлені у главі 32 звичаєвого міжнародного гуманітарного права. Наприклад, якщо їх звинуватять у шпигунстві, вони не повинні зазнавати свавільного позбавлення волі (Норма 99) і мають право на справедливий суд (Норма 100)³⁵.

МКЧХ стурбований долею представників преси, на яких здійснюються прямі напади, або які потрапляють в число зниклих без вісти чи стають заручниками під час збройних конфліктів як міжнародного, так і неміжнародного характеру. На прохання 16-ти найбільших ЗМІ у 1985 р. МКЧХ створив постійно діючу «гарячу лінію» для журналістів, які перебувають у небезпечних відрядженнях (наразі це цілодобовий виділений номер +41 79217 32 85 та електронна адреса press@icrc.org). Як пояснила Доротея Кріміцас, заступник голови управління МКЧХ у зв'язках з громадськістю, яка керує «гарячою лінією» для журналістів, що перебувають у небезпечних відрядженнях, основна мета «гарячої лінії» — допомогти МКЧХ діяти швидко і ефективно по можливості у всіх випадках, коли журналісти або члени супроводжуючих їх груп піддаються арешту, захопленню в полон або затриманню, оголошуються зниклими без вісти, бувають поранені або вбиті в тих районах, де МКЧХ здійснює свою гуманітарну діяльність. При цьому МКЧХ може надати різного роду допомогу. Наприклад, може запросити підтвердження затримання або захоплення в полон, про який було отримано повідомлення, і отримати доступ до затриманих журналістів. Або може надати родичам і роботодавцям чи професійним асоціаціям інформацію про місце знаходження розшукуваного журналіста, якщо таку інформацію можливо отримати. У деяких випадках МКЧХ може допомогти родичам відновити або підтримати зв'язок з журналістом, що перебуває під вартою, або допомогти евакуювати поранених журналістів. При найгіршому розвитку подій МКЧХ може допомогти повернути або передати останки загиблих.

Однак, варто зауважити, що МКЧХ не може вимагати звільнення затриманого журналіста чи яким-небудь іншим чином виступати на захист свободи самовираження або права на інформацію, оскільки це не входить в його мандат. МКЧХ здійснює відвідування осіб, які утримуються під вартою, з виключно гуманітарними цілями. Він оцінює умови утримання ув'язнених і просить владу поліпшити їх, якщо це необхідно. Він може розпочати діалог з владою, щоб забезпечити дотримання процесуальних і судових гарантій. Він також за необхідності надає ув'язненим гуманітарну допомогу. Найчастіше МКЧХ діє в тих випадках, коли це не може зробити ніхто інший. Однак, важливо

³⁵ Хенкертс Ж.-М., Досвальд-Бек Л. Обычное международное гуманитарное право. Нормы [Электрон. ресурс] // Международный комитет Красного Креста. – Режим доступа: <https://www.icrc.org/rus/assets/files/other/customary.pdf>

відзначити, що пропоновані допомогою «гарячої лінії» послуги мають виключно гуманітарний характер і що МКЧХ може зробити для журналістів лише те саме, що він робить для інших цивільних осіб у схожих ситуаціях. І звичайно, МКЧХ в змозі зробити якісь заходи лише в тих місцях, де вже знаходяться його співробітники³⁶.

1.4. Відображення міжнародних стандартів щодо захисту прав журналістів у законодавстві та судовій практиці України

Відповідно до взятих на себе зобов'язань держави-учасниці на основі розроблених на міжнародному рівні стандартів у галузі прав людини на національному рівні приводять своє законодавство у відповідність із міжнародними стандартами і гарантують їхнє виконання. Аналіз нормативно-правової бази України дозволяє зробити висновок, що в цілому вона може вважатися досить прогресивною.

Зокрема, у 2001 р. під час підготовки нового Кримінального кодексу України (далі — КК України) було ухвалене рішення не включати до нього статті про наклеп та образу, оскільки питання щодо здійснення права на повагу до гідності, честі, ділової репутації як видів особистих немайнових прав фізичної особи, регулюються в межах цивільно-правових відносин. Наразі, право кожного на повагу до його гідності та честі, а також на недоторканність ділової репутації закріплюється статтями 28, 32 Конституції України та статтями 297, 299 Цивільного кодексу України. Крім того, Верховний Суд України роз'яснив, що справи про захист гідності, честі, ділової репутації повинні розглядатися у порядку цивільного судочинства відповідно до норм, встановлених Європейським Судом з прав людини, та провів чітке розмежування між оціночними судженнями та фактичними даними³⁷.

У 2011 р. був прийнятий Закон України «Про доступ до публічної інформації», в якому з урахування міжнародних стандартів вирішуються питання щодо порядку доступу до інформації; суб'єктів відносин у сфері доступу до публічної інформації; реалізації права на доступ до інформації за інформаційним запитом; оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації. Зокрема, деталізується, що публічною інформацією з обмеженим доступом є: 1) конфіденційна інформація; 2) таємна інформація; 3) службова інформація. А обмеження доступу до інформації здійснюється відповідно до закону при дотриманні сукупності таких вимог:

1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя;

2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам;

3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні (ст. 6).

Крім того, зазначеним Законом закріплене право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної розпорядниками інформації внаслідок таких порушень:

1) ненадання відповіді на запит;

³⁶ Когда безопасность журналистов под угрозой, поможет «горячая линия» МККК [Электрон. ресурс] // Международный Комитет Красного Креста. – Режим доступа:

<https://www.icrc.org/rus/resources/documents/interview/2012/protection-journalists-interview-2012-05-02.htm>

³⁷ Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи [Електрон. ресурс] / Постанова Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1. – Режим доступу:

http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09

- 2) ненадання інформації на запит;
- 3) безпідставної відмови у задоволенні запиту на інформацію;
- 4) неоприлюднення інформації, відповідно до ст. 15 цього Закону;
- 5) надання або оприлюднення недостовірної, неточної або неповної інформації;
- 6) несвоєчасного надання інформації;
- 7) необґрунтованого віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом;
- 8) нездійснення реєстрації документів;
- 9) навмисного приховування або знищення інформації чи документів (ст. 24)³⁸.

На виконання Рекомендації № R (96) 4 «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску» Комітету міністрів Ради Європи (ухвалена 3 травня 1996 р. на 98-й сесії)³⁹ щодо необхідності керуватися національним урядом у своїй діяльності та політиці основними принципами, що стосуються захисту журналістів, котрі працюють за умов конфліктів і тиску, а також застосовувати їх без обмеження й дискримінації за будь-якою ознакою до іноземних і місцевих журналістів, у травні 2015 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів»⁴⁰. Зазначеним Законом встановлено низку спеціальних складів злочинів:

- погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345-1 КК України);
- умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1 КК);
- посягання на життя журналіста (ст. 348-1 КК);
- захоплення журналіста як заручника (ст. 349-1 КК),
- та був посилений захист журналістів від постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ч. 3 ст. 375 КК).

Також цим Законом були внесені зміни до ст. 18 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» щодо соціальних гарантій журналісту та членам його сім'ї у випадку його загибелі (смерті) або поранення (контузії, травми або каліцтва) під час виконання ним професійних обов'язків.

Наразі вітчизняне законодавство закріплює такі основні гарантії професійної діяльності журналістів:

- заборона цензури та гарантія права на свободу думки і вираження поглядів (ч. 3 ст. 15, ст. 34 Конституції України; частини 1-2 ст. 24 Закону України «Про інформацію»; ст. 5 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»);
- заборона перешкоджати журналістам виконувати їх професійні обов'язки (ч. 3 ст. 24 Закону України «Про інформацію»; ст. 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»; ч. 1 ст. 171, ч. 2 ст. 375 КК України);
- заборона переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику (ч. 2 ст. 171 КК України);
- заборона погрози, насильства, посягання на життя журналіста, захоплення журналіста як заручника, знищення або пошкодження майна журналіста (статті 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України)

³⁸ Про доступ до публічної інформації [Електрон. ресурс] / Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/2939-17>

³⁹ Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску [Електрон. ресурс] / Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи від 03.05.1996 р. № R (96) 4. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_734

– право безперешкодно відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, які ними проводяться (ст. 25 Закону України «Про інформацію»; ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»);

– право на збереження, використання і поширення інформації (ст. 34 Конституції України; ст. 25 Закону України «Про інформацію»; ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»);

– право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації (ст. 25 Закону України «Про інформацію»; ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»).

Далі перейдемо до розгляду ситуації з дотриманням права на вираження поглядів, яка склалася в Україні за час проведення антитерористичної операції.

2. ВІЙСЬКОВИЙ КОНФЛІКТ НА СХОДІ УКРАЇНИ ТА СТАН СВОБОДИ СЛОВА

Проблема з дотриманням права на вираження поглядів в Україні не втрачає своєї актуальності. Це підтверджується як свідченнями самих журналістів, так і висновками незалежних досліджень. Зокрема, міжнародна неурядова організація Freedom House у щорічному звіті «Свобода преси 2015» за результатами власного дослідження віднесла Україну до категорії частково вільних країн. Як зазначається у вищезгаданому звіті, статус України покращився з «невільної» до «частково вільної» країни завдяки кардинальним змінам, що відбулися в медіа-середовищі після падіння в лютому 2014 р. режиму президента В. Януковича, незважаючи на зростання кількості нападів на журналістів під час Євромайдану на початку 2014 р. та подальше розгортання конфлікту на сході України. Рівень ворожості влади до журналістів та правового тиску на них зменшився, так само як і політичний тиск на державні ЗМІ⁴¹.

Однак ці досягнення були частково нівельовані, оскільки внаслідок сутичок на Євромайдані та військових дій на сході країни, що відбулися впродовж 2014 р., в Україні були створені одні з найнесприятливіших умов для здійснення журналістської діяльності. За даними української неурядової організації «Інститут масової інформації» (далі — ІМІ), 2014 р. було зафіксовано мінімум 995 випадків порушення свободи слова (це вдвічі перевищує показники 2013 р. (496 випадків) і втричі — показники 2012 р. (324 випадки))⁴². За 8 місяців 2015 р. ІМІ зафіксував 95 випадків порушення свободи слова, у тому числі: убивство одного журналіста, 36 випадків побиття та нападів на журналістів, 48 — перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та 10 — цензури.⁴³

2.1. Насильство щодо журналістів та представників ЗМІ

Міжнародний комітет захисту журналістів зафіксував в Україні загибель протягом 2014 р. п'яťох журналістів і двох працівників ЗМІ⁴⁴. Із них: один представник українського і шість — зарубіжних ЗМІ. За 9 місяців 2015 р. зафіксована загибель одного представника українського ЗМІ.

Зокрема, 19 лютого 2014 р. під час висвітлення подій Євромайдану у Києві від кульового поранення та побоїв «тітушок» загинув *В'ячеслав Веремій*, журналіст газети «Вести».

24 травня 2014 р. *Андреа Рокеллі*, італійський фотокореспондент, загинув за нез'ясованих обставин під час висвітлення блокади Слов'янська. Разом з ним загинув його перекладач *Андрій Миронов*. Французький фотограф *Вільям Рогуелон* розповів російському телебаченню, що Рокеллі і Миронов були вбиті під час мінометного обстрілу, і що він сам був поранений під час інциденту.

17 червня 2014 р. *Ігор Корнелюк*, кореспондент ВГТРК (Росія), помер у лікарні від ран, отриманих від мінометного обстрілу українських збройних сил поблизу селища Металіст неподалік Луганську під час виконання професійних обов'язків. Разом з ним був убитий і його звукорежисер *Антон Волошин*, який помер на місці.

⁴¹ FREEDOM OF THE PRESS 2015. – Document URL:

https://www.freedomhouse.org/sites/default/files/FreedomofthePress_2015_FINAL.pdf

⁴² Україна [Електрон. ресурс]. – Режим доступу:

https://freedomhouse.org/sites/default/files/Ukraine%20FOTP%202015_translated.pdf

⁴³ Барометр свободи слова за серпень 2015 року [Електрон. ресурс] / Інститут Масової Інформації, 03.09.2015. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/barometr/50168-barometr-svobodi-slova-za-serpen-2015-roku.html>

⁴⁴ 11 Journalists Killed in Ukraine since 1992/Motive Confirmed. – Document URL: <https://cpj.org/killed/europe/ukraine/>

Сергій Ніколаєв,
фотограф газети
«Сьогодні»*

29 червня 2014 р. *Анатолій Клян*, оператор «Першого каналу» (Росія), отримав поранення в живіт у Донецькій області при обстрілі автобуса. Помер у лікарні.

6 серпня 2014 р. (імовірно) *Андрій Стенін*, фотокореспондент МІА «Росія сьогодні», та його машина потрапила під обстріл близько Дмитрівки, Донецька область. Разом з ним загинули співробітники інформаційного підрозділу т. зв. ДНР «ІКОРПУС» Сергій Коренченко і Андрій Вячало. Останки всіх трьох були знайдені в згорілому автомобілі⁴⁵.

28 лютого 2015 р. в с. Піски Донецької області в результаті важких осколкових поранень трагічно загинув фотограф газети «Сьогодні» (Україна) *Сергій Ніколаєв*.

Досить часто стосовно журналістів мало місце поєднання актів насильства та незаконного утримання.

2.2. Незаконні утримання журналістів під вартою

2.2.1. Незаконні утримання під вартою українських журналістів

Незаконні взяття під варту і утримання під вартою означають позбавлення волі потерпілого за відсутності до того законних підстав або з порушенням процесуального порядку їх застосування. Наразі зафіксовані численні порушення цього порядку на територіях, окупованих так званими «ДНР» та «ЛНР».

22 квітня 2014 р. о 10.00 позаштатний кореспондент «Вікон» *Євген Гапич* та його брат *Геннадій* були затримані після того, як зробили декілька фотознімків біля будівлі обласної міліції у Горлівці. Їх декілька годин допитували у підвалі УМВС, звинувачували у шпигунстві, потім повезли у Слов'янськ, де тримали у підвалі СБУ. Весь час у хлопців були зав'язані очі та руки, з банківської картки зняли всі гроші. Євгена били і катували, медичну допомогу не надавали. Через 2,5 дні відпустили⁴⁶.

Луганський журналіст та редактор видання «Політика 2.0» *Сергій Сакадинський* пробув у полоні проросійських сепаратистів більш як 5 місяців. Потрапивши

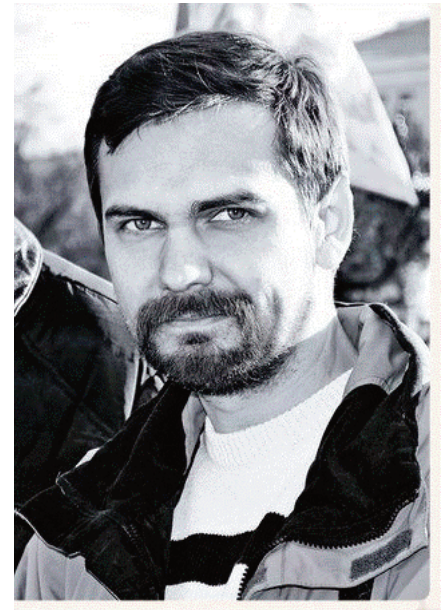
Євген Гапич **

* Фото з сайту <http://chernihiv.eu/novini/anonsi/item/114> Фото: Reuters / Макс Rokotansky

** Фото: Євген Гапич report.if.ua

⁴⁵ Тищенко М. Україна вошла в тройку стран по количеству погибших журналистов [Электрон. ресурс] / М. Тищенко // Комсомольская правда в Украине, 23.12.2014, 20:56. – Режим доступа: <http://kr.ua/politics/483712-ukraynu-voshla-v-troiku-stran-po-kolychestvu-pohybyshykh-zhurnalistov>

туди ще влітку 2014 р., вийти на волю звін зміг лише у січні 2015 р. завдяки внутрішньому конфлікту серед сепаратистів. В інтерв'ю «Тижню» Сакадинський розповів, що у полон він потрапив не за свою журналістську діяльність: «Їм ніколи було ловити інакомислячих, вони займалися переважно віджимками та грабунками»⁴⁷. Приводом до затримання Сакадинського та його дружини стало те, що з території їхньої дачі бойовики викрали автомобіль, в якому знайшли український прапорець і листівки, на підставі чого був зроблений висновок про нібито причетність журналіста та його дружини до луганського Євромайдану. При затриманні бойовики також вилучили в журналіста та його дружини мобільні телефони. У телефоні пана Сакадинського бойовики знайшли фото із заходів у центрі Луганська, які той відвідував як журналіст⁴⁸. Після затримання його повезли на їхню головну базу на Машінституті, там одразу побили й кинули до підвалу. «Бив мене їхній головний спеціаліст із допитів з характерним позивним Маніяк. Він просто забіг до мене в камеру з гумовим молотком для укладання бруківки, став кричати й бити. Зламав руку в лікті. Гіпс наклали тільки через тиждень»⁴⁹.

Сергій Сакадинський*

Перші три з половиною місяці С. Сакадинського утримувала група швидкого реагування (далі — ГШР) «Бетмен» (батальйон добровольців т. зв. «ЛНР»). Весь цей час він просто сидів у підвалі, оскільки його вважали політично неблагонадійним: «Просто вирішили не випускати і все». З полону його звільнило т. зв. МВС «ЛНР», щоб використовувати для звинувачення Беднова (справжнє прізвище самого Бетмена, керівника цієї групи). Після свідчень проти Бетмена його деякий час утримували «під наглядом» просто як свідка і не відпускали через нібито загрозу життю⁵⁰. 5 січня 2015 р., вже після смерті Бетмена, журналіста відпустили.

Сергій Сакадинський**

25 травня 2014 р. близько 23:00 на блокпості у м. Щасті Луганської області був затриманий автомобіль, в якому знаходились журналіст луганського видання «Обзор» В'ячеслав Бондаренко, стрімер Максим Осовський та найнятий ними водій таксі. Водія відпустили тієї ж ночі, а Бондаренко та Осовський провели в будівлі СБУ декілька днів за підозрою у шпигунстві. «Спочатку звертались чемно, а потім почали порпатися на

* Фото: radiosvoboda.org

** Фото з сайту <https://rozмова.wordpress.com>⁴⁷ Сакадинський С. Не захотіли здихати в окопах, – казав Бетмен, – будете гнити тут [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/131238>⁴⁸ Журналіст Сергій Сакадинський уже понад 100 днів у полоні. Його перевели з Луганська до Красного Луча [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://newsper.net/ua/article/region/3/theme/15?id=7913610&date=2014-11-13>⁴⁹ Сакадинський С. Не захотіли здихати в окопах, – казав Бетмен, – будете гнити тут [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/131238>⁵⁰ Там само

сторінках Facebook, знайшли багато проукраїнських лозунгів, проукраїнських друзів, листування. І, як я зрозумів, почали підозрювати в тому, що ми пов'язані з українською армією та «Правим сектором». Після цього почали бити. Вони потім, до речі, пояснили, за що били: по-перше, тому що ми зрадники, продалися українському телеканалу, а по-друге, вибивали інформацію про «Правий сектор», — розповів Максим в інтерв'ю «ЛігаБізнесІнформ»⁵¹. Також Максима примусили сказати на камеру, що він має завдання однобоко висвітлювати виборчий процес.

«Звинувачення, які нам пред'явили, були просто смішними ... — розповів В'ячеслав⁵², — але привід для нашого затримання, можливо все ж був. Недалеко від блокпоста сепаратистів ми виявили розстріляну машину. Судячи з кількості крові на сидінні, водій був убитий... Про це ми тут же розповіли в прямому включенні на каналі... Можливо, бойовикам повідомили про те, що до них рухаються журналісти, які назнімали те, що не потрібно».

«Я погано пам'ятаю допити... Але сліди, які залишилися на тілі, досить красномовно розповідають про наші

Роман Черемський**

«бесіди». У мене було зламано ребро, проколоти п'яти, на животі залишилися сліди від плоскогубців, об руку загасили сигарету, вся спина була синьою... Але по обличчю не били — потрібно було, щоб ми виглядали нормально, адже з нами „поводилися нормально, годували три рази”».

27 травня 2014 р. Максима звільнили, а 28 травня — звільнили В'ячеслава Бондаренка.

Черемський Роман, журналіст Харківського часопису «Український простір», пробув у полоні бойовиків 133 дні, з 17 серпня по 26 грудня 2014 р., як повідомляють Українські новини⁵³, був захоплений на блокпості у с. Волнухине разом з черкаським правозахисником Валерієм Макеєвим та знімальною групою телеканалу «112 Україна» — журналісткою *Ганною Іваненко* і оператором *Назаром Зоценком*. Утримувався у Ровеньках представниками т. зв. «ЛНР», які підпорядковуються терористові Павлу Резнікову, вони називали себе «Ополченням Донбасса». Колегам-телевізійникам вдалося звільнитися раніше —

В'ячеслав Бондаренко*

* Фото: Informator.lg.ua (на фото В'ячеслав Бондаренко).

** Роман Черемський. Фото: via Vk.com

⁵¹ Террористы в течение шести часов били захваченного в плен луганского стримера. [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: http://ipress.ua/ru/news/terrorysti_v_techenye_shesty_chasov_byly_zahvachennogo_v_plen_luganskogo_strymera_73454.html

⁵² Маша Варфоломеева и другие журналисты – «укрошпионы». [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://informator.lg.ua/?p=94183>

⁵³ Журналіст Роман Черемський про 133 дні в полоні «ЛНР»: «Вбити вас може кожен, навіть рядовий конвоїр, а звільнити не може й командир». — Режим доступу: <http://ukranews.com/uk/interview/2015/05/18/598>

завдяки домовленостям телеканалу «112 Україна» з російським ЗМІ LifeNews, які вивезли журналістів з території т. зв. «ЛНР». Таким чином, вони перебували у полоні 2,5 тижні.

Лефтер Сергій, репортер польського фонду «Відкритий діалог», був захоплений у заручники за підозрою у шпигунстві та корегуванні вогню. Він знаходився 17 днів у підвалі СБУ м. Слов'янська, де його називали «журнашлюшкою» та «правосеком», повідомляє Радіо Свобода⁵⁴.

25 квітня 2014 р. у Слов'янську Донецької області невідомі захопили львівського журналіста, позаштатного кореспондента телеканалу «ZIK» *Юрія Лелявського*. Журналіста захопили під час зйомки подій і силою відвели до міськвиконкому, знайшовши при

*Юрій Лелявський***

ньому паспорт із львівської пропискою. Протягом двох тижнів його тримали в підвалах місцевого управління СБУ, переводячи з однієї камери в іншу. За його словами, перших три дні він був у маленькій камері, де доводилося спати на дошках. Потім, коли почався штурм Слов'янська, його перевели в більшу, загальну камеру, де вже були лавки і де перебувало 10–12 інших заручників, причому вони постійно змінювалися — одних приводили, інших виводили. Лелявського вдалося звільнити завдяки зусиллям українських переговорників, однак 23 липня він знову потрапив до полону, цього разу — до сепаратистів «ЛНР». Він поїхав разом зі священниками висвітлювати їх

місіонерську діяльність і їх захопили на Луганщині. Звільнили його з полону через 2,5 місяці — 8 жовтня 2014 р.⁵⁵

Зв'язок з *Сергієм Шаповалом*, журналістом «Волинь Post», був втрачений 26 квітня 2014 р. Він провів три тижні полону у кімнаті Донецької ОДА⁵⁶. Годували вкрай погано, інколи раз на добу. Останні 2,5 дні взагалі не давали ні їсти, ні пити. Журналіста під час допиту катували: клали на ліве плече мокру ганчірку і били електрошокером, заламували руку і погрожували відрізати

*Сергій Лефтер**

*Сергій Шаповал****

* Сергій Лефтер. Фото: Телекритика

** Юрій Лелявський. Фото: Zik.ua

*** Сергій Шаповал. Фото: hubs.ua/

⁵⁴ В плену у «народного мэра»: Рассказ репортера Сергея Лефтера, который был захвачен в заложники в Славянске. [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.svoboda.org/content/article/25380567.html>

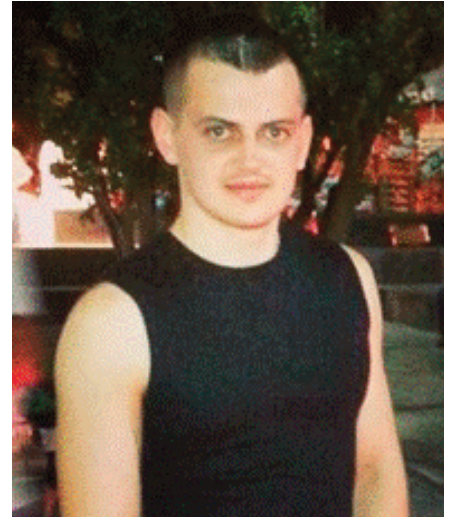
⁵⁵ Лелявский Ю. «В разрушенном Луганске - ни магазинов, ни банков, ни аптек. Улицы пустынные...». [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://fakty.ua/190320-yurij-lelyavskiy-v-razrushennom-luganske--ni-magazinov-ni-bankov-ni-aptek-ulicy-pustynny>

⁵⁶ Журналист с Волини Сергей Шаповал освобожден из плена в Донецке. [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://podrobnosti.ua/976616-zhurnalist-s-volyini-sergej-shapoval-osvobozhden-iz-plena-v-donetske.html>

пальця, били українським орфографічним словником по голові. Потім примушували писати пропагандистські тексти, які він надсилав у «Волинь Post» електронною поштою. У полоні його тримали активісти т. зв. «народного ополчення Донбасса». 18 травня 2014 р. був звільнений завдяки політикам Нестору Шуфричу та Віктору Медведчуку.

Стрімер *Дейнега* *Артем* фіксував події біля будівлі в СБУ у Слов'янську зі свого балкона. Про це хлопець написав на сторінці у соцмережі «ВКонтакте» та у групі, присвяченій Євромайдану. Місце перебування журналіста швидко виявили сепаратисти: 13 квітня 2014 р. до нього у квартиру прийшов невідомий, який почав вимагати припинити онлайн-трансляцію, а потім Артема було затримано⁵⁷. Відпустили Артема 3 травня 2014 р.

Крат Ірма приїхала до Краматорська, щоб підготувати репортаж про те, що відбувається в містах, контрольованих силами, незгодними з Майданом. Її захопили в полон 20 квітня 2014 р. за підозрою у вбивстві «беркутівця» під час Майдану, і утримували більш, як два місяці у будівлі СБУ м. Слов'янська, де кололи «сиворотку правди» під час допитів, погрожували сексуальним насильством та морально принижували. Звільнили Ірму Крат з полону, за її словами, співробітники міськвиконкому: «У ніч із 4 на 5 червня сепаратисти залишили Слов'янськ.

*Артем Дейнега**

А зранку Ірма почула, що стукають у двері й питають: „Хто там? Хто там?“. Виявилось, що це працівники міськвиконкому, які 2,5 місяці не приходили на роботу, бо їхні приміщення були зайняті сепаратистами. І вони намагалися повернутися на робочі місця», — розказує президент Полтавського обласного медіаклубу Людмила Кучеренко, яка одна з перших зустріла визволену з полону під Слов'янськом.⁵⁸⁻⁻⁵⁹

Кореспондентка газети «Комсомольская правда в Украине» *Євгенія Супричева* дві доби провела у полоні у Слов'янську⁶⁰. Євгенія була затримана 17 квітня 2014 р. під час зустрічі з «народним мером» В. Пономарьовим. Вона на власні очі побачила, як мера Слов'янська Нелі

*Ірма Крат***

* Артем Дейнега Фото: via Vk.com

** Ірма Крат, Фото: Ера

⁵⁷ В Славянске из дома похитили гражданского журналиста, который вел трансляцию действий террористов. Режим доступу: http://sensor.net.ua/news/280994/v_slavyanske_iz_doma_pohitili_grajdanskogo_jurnalista_kotoryyi_vel_translyatsiyu_deyistviyi_terroristov

⁵⁸ Ірма Крат: «Я думала, что лучше умереть». Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/daidzhest/2014-08-06/96656>

⁵⁹ Після звільнення з полону Ірма Крат повинна змінити своє ставлення до журналістики – Людмила Кучеренко. Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/profesija/2014-07-08/95540>

⁶⁰ Кореспондент «КП» двоє суток провела в плену в Славянське [фото]. Режим доступу: <http://kp.ua/politics/449329-korrespondent-kp-dvoe-sutok-provela-v-plenu-v-slavyanske>

Євгенія Супричева

Штепу, яка, за словами Пономарьова, написала заяву «за власним бажанням», під конвоєм автоматчиків виводили з виконкому, і написала про це повідомлення своєму редактору. «Народний мер» побачив це і наказав арештувати дівчину. Її утримували у міському відділку міліції. За версією кореспондентки, її відпустили через інформаційну кампанію, яку влаштувала «Комсомольська правда».

25 серпня 2014 р. російські військові на півдні Донеччини захопили в полон журналіста «Еспресо ТВ» *Єгора Воробйова*, оператора телеканалу *Тараса Чкана* та журналіста «Дорожнього контролю» *Ростислава Шапошнікова*, де вони знімали матеріал про «іловайський котел»⁶¹. Шапошнікова та Чкана звільнили 31 серпня, передавши їх «Червоному Хресту». Що до Воробйова,

то його передали представникам т. зв. «ДНР», де 38 днів журналіст перебував у полоні, піддаючись жорсткому побиттю та допитам. 7 жовтня 2014 р. Єгора обміняли на бойовика. У мережі є відео, де його допитують представники т. зв. «ДНР»⁶².

7 серпня 2014 р. український блогер *Дмитро Потехін* був затриманий у Донецьку, де він збирав матеріал для аналітичної статті.

Єгор Воробйов*

Дмитро Потехін**

У полоні, де він провів загалом сорок дев'ять днів, фізичне насильство до нього не застосовувалося. З п'яти допитів, яким він був підданий, принаймні один проводився офіцером ФСБ. Утримували його в підвалі колишнього арт-центру «Ізоляція». Він не знає причин свого звільнення, але вважає, що не останню роль зіграла громадська підтримка⁶³.

* Єгор Воробйов. Фото: Youtube

** Дмитро Потехін. Фото: via Facebook

⁶¹ Польские и украинские журналисты призвали Россию освободить коллег, пребывающих в плену у террористов. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://censor.net.ua/news/302660/polskie_i_ukrainskie_jurnalisty_prizvali_rossiyu_osvobodit_kolleg_prebyvayuschih_v_plenu_u_terroristov

⁶² Садисты из ДНР избивают журналиста Егора Воробьева (18+). [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?t=33&v=IZULfK1WbRY>

⁶³ Звільнений блогер Дмитро Потехін розповів про полон в Донецьку. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hromadske.tv/society/zvilnenii-blogger-dmitro-potekhin-rozpoviv-pro-pol/>

Олександр Білокобильський

Олександра Білокобильського, який писав для луганських видань «Молодогвардеец» та «Реальная газета», співпрацював з українськими «Обозревателем» та «РИА-Новости», затримали на шляху з Харкова до своїх родичів у Луганськ, оскільки під час перевірки документів на блокпосту у Малиновому дізналися, що він журналіст⁶⁴. Його попросили вийти з маршрутки, а потім повезли в комендатуру для з'ясування «нормальний» він журналіст чи ні. «Розмова тривала досить довго, години, напевно, півтори-дві, — розповів чоловік, — питали про мою журналістську роботу, про те, чи збираюся я писати статтю про поїздку в Луганськ. Ну я чесно сказав, що взагалі-то так, збирався. Ну це було нерозумно приховувати, тому що я по дорозі їхав, робив начерки, замітки, як би спостереження про те, як ми проходимо блокпости і т. ін... Після цієї розмови з'явилася панянка, яка там працює, панночка років, напевно,

35, ну може 40... З нею не те, щоб радилися: „Та от, журналіст попався ...“. Вона така: „Ну а чого думати? На підвал!“». Таким чином, Олександра 13 днів незаконно утримували, залучали до примусових робіт. Відпустили, коли матір написала заяву з проханням звільнити журналіста, бо він ні в чому не винен.

Увечері 30 червня журналістка Громадського ТБ Анастасія Станко та оператор Ілля Безкоровайний були затримані під Луганськом організацією «Смерш», потім їх передали в іншу організацію — «НКВС». «Ми дізналися, що нас звинувачували в шпигунстві тільки тоді, коли нас звільнили. До того нам тільки казали: «Вы — из вражеской страны. Вы — журналисты вражеской страны». І це казали українці — громадяни України», — розповіла Анастасія «Правді». «Нас не били, але погрози лунали постійно. Погрожували відірвати голови, погрожували, що ми ніколи звідси не вийдемо. Інколи добрішали, а коли подзвонили якісь вищі люди, взагалі відвезли в їдальню та нагодували. Проте згодом умови погіршилися. Терористи розізлилися, коли дізналися, що я знімала сюжет про звільнення міста Щастя», — пише Zik.ua з посиланням на журналістку⁶⁵.

Увечері 2 липня 2014 р. бойовики т. зв. «ЛНР» відпустили Станко та Безкоровайного. Звільнення у прямому ефірі транслював російський канал LifeNews.

27 квітня 2014 р. Руслан Кухарчук з асоціації українських журналістів «Новомедіа» прибув

Анастасія Станко*

Ілля Безкоровайний*

* Фото: ПОДРОБНОСТИ ТВ.

⁶⁴ Террористы освободили из плена луганского журналиста Режим доступа: http://24tv.ua/news/showNews.do?terroristi_osvobodili_iz_plena_luganskogo_zhurnalista&objectId=490022&terroristi_osvobodili_iz_plena_luganskogo_zhurnalista&lang=ru

⁶⁵ Звільнена із полону Настя Станко: Нас затримали, бо ми журналісти «вражої держави». Режим доступу: http://zik.ua/ua/news/2014/07/05/zvilnena_iz_polonu_nastya_stanko_nas_zatrymaly_bo_my_zhurnalisty_vrazhoi_derzhavy_503380

Руслан Кухарчук*

у Слов'янськ аби підготувати матеріал про те, що дійсно відбувається у місті. Почавши зйомку автоколони з георгіївськими стрічками, Руслан викликав невдоволення активістів, які повідомили про нього представникам т. зв. «самооборони». Журналіста затримали і відвели до міського відділку міліції, де його зареєстрували у журналі, забрали техніку та відправили до камери. Приблизно о 23-й годині Кухарчука повели на допит: «Мене підняли і з пакетом на голові поштовхали у невідомому напрямку. Вивели, як мені здається, на вулицю. Посадили на лаву. Наказали дістати все з кишень і віддати. У тому числі гроші. Потім почалася майже годинна

бесіда-допит з періодичними стимулюючими ударами палицею по спині, кулаком по нирках і долонями по вухах. Сліди на тілі залишилися красиві і видовищні», — пише⁶⁶ Руслан на своєму сайті. Допитували звідки він, на кого працює, навіщо фотографує та робить відеозйомку, погрожували відрізати вухо, пристрелити на місці. За словами Руслана, зізнання, що ти журналіст із Києва, майже гарантує ув'язнення. Після допиту журналіста відвели в камеру, а зранку повернули всі речі і відпустили.

8 червня 2014 р. з власного будинку викрали та пограбували редактора місцевої луганської газети «Сердита газета» Василя Сердюкова. Василя та його сина Євгена, фотокореспондента газети, відвезли в ОДА. CityNews пише, що за словами Сергія Сорокіна, журналіста видання, їх привезли до редакції, вилучили комп'ютери, забрали три автомобілі (один з них — джип — потім повернули, оскільки, за словами Сорокіна, він був несправний і не заводився), а також зброю Сердюкова, на яку той мав офіційний дозвіл. Зранку їх відпустили, Євгена через побої госпіталізували, а Василь вийшов на роботу з синцем і зламаним пальцем. За словами журналіста Сорокіна, Василю погрожували убивством⁶⁷.

Василь Сердюков**

9 січня 2015 р. у Луганську була затримана Марія Варфоломеєва, що співпрацювала з виданням «Вільний репортер». Дівчину «арештували» за підозрою у корегуванні вогню. «Відомо, що Марія Варфоломеєва працювала журналісткою і дійсно робила знімки Луганська для своїх статей, виконуючи редакційні завдання. Можливо, фотозйомка і послужила приводом для арешту дівчини. Під час допиту Марію Варфоломеєву принижували і залякували, змушуючи зізнатися в роботі на українську армію. Відео

* Руслан Кухарчук. Фото: Youtube

** Василь Сердюков. Фото: Сердитая Газета / ВКонтакте

⁶⁶ Собственные 13 часов взперти. [Електрон. ресурс]. – Режим доступа : <http://ruslanstory.com/articles/sobstvennye-13-chasov-vzaperti/>⁶⁷ Ополченцы избили и ограбили редактора местной газеты, кандидата на пост главы поссовета Юбилейного Василия Сердюкова. [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.citynews.net.ua/news/34339-opolchency-izbili-i-ograbili-redaktora-mestnoy-gazety-kandidata-na-post-glavy-possosveta-yubileynogo-vasiliya-serdyukova.html>

Марія Варфоломєєва *

допиту луганчанки, яка плаче, бойовики також виклали в мережу», — повідомляє видання «Четвертая власть»⁶⁸⁻⁶⁹. Станом на вересень 2015 р. дівчина досі знаходиться у заручниках «ЛНР».

Форум українських і польських журналістів, який є спільною ініціативою Асоціації польських журналістів, Незалежної медіа-профспілки України (далі — НМПУ) і Національної спілки журналістів України (далі — НСЖУ), ухвалив заяву на підтримку ув'язненої в Луганську журналістки Марії Варфоломєєвої та закликав негайно ухвалити рішення про звільнення журналістки⁷⁰.

2.2.2. Незаконні утримання під вартою іноземних журналістів

Хоча й на території, яка тимчасово не контролюється українською владою, іноземні журналісти й користуються більш широким доступом до інформації, але стосовно них також були зафіксовані факти незаконних затримань та незаконних утримувань під вартою.

21 квітня 2014 р. вранці у Слов'янську були затримані двоє італійських журналістів *Поль Гого* і *Коссімо Аттанасіо*, а також білоруський журналіст газети «Нови час» *Дмитро Галко* які вели зйомку в місті. У журналістів відібрали документи, гроші та фототехніку. «Вони сидять в якомусь приміщенні», — написав у своєму Facebook Денис Казанський⁷¹. Пізніше у соцмережах з'явилася інформація, що сепаратисти відпустили іноземних журналістів, пише Zn.Ua⁷². Коссімо Аттанасіо розповів про ставлення до журналістів виданню *Gordon.Ua*⁷³: «...у Донецьку у сепаратистів існує справжня параноя щодо фотографій, не можна взагалі нормально зробити знімок.

Дмитро Галко та Коссімо Аттанасіо**

* Марія Варфоломєєва. Фото: news-front.info

** Дмитро Галко та Коссімо Аттанасіо. Фото: Олександр Хоменко / Gordonua.com

⁶⁸ Боевики ЛНР собираются приговорить журналистку из Луганска к 15-ти годам подвала. [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: http://vlada.io/vlada_news/boeviki-lnr-sobirayutsya-prigovorit-zhurnalistku-iz-luganska-k-15-godam-podvala/

⁶⁹ Маша Варфоломєєва, заложница боевиков ЛНР, просит помощи. [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=zcMSfWfNifM>

⁷⁰ Українські і польські журналісти закликали звільнити Варфоломєєву [Електрон. ресурс] / НМПУ, 29.09.2015. – Режим доступу: <http://nmpu.org.ua/2015/09/ukrajinski-i-polski-zhurnalisty-zaklykaly-zvilnyty-polonenu-zhurnalistku-mariyu-varfolomejevu/>

⁷¹ Режим доступу: <https://www.facebook.com/den.kazansky>

⁷² МИД и ОБСЕ потребовали освободить заложников в Славянске. [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: http://zn.ua/UKRAINE/mid-i-obse-trebuyut-osvobodit-zalozhnikov-v-slavyanske-143682_.html

⁷³ Иностранные журналисты: На Донбассе нет гражданской войны, там скорее боевики воюют за уголь и заводы. [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://gordonua.com/publications/Inostrannye-zhurnalisty-Na-Donbasse-net-grazhdanskoy-voyny-boeviki-tam-voyyut-skoree-za-ugol-i-zavody-26378.html>

Саймон Островський*

Крім того, постійно приставали з акредитацією. Причому спочатку сепаратисти говорили, що акредитують без будь-яких проблем, а потім відмовлялися нас пускати в будівлю, де видавали акредитації».

Саймона Островського, журналіста американського видання *Vice*, взяли в заручники у Слов'янську 21 квітня 2014 р. На запитання, як йому пояснили причини затримання, пан Островський сказав: «Мені заявили, що я брехливий журналіст. Спочатку мене побили, зав'язали очі. Зв'язали руки спочатку за спиною, а потім попереду. Потім я вже два дні провів вільно просто у кімнаті з іншими», — пише Телекритика⁷⁴ з посиланням на телеканал СВС⁷⁵. Саймон провів у полоні 4 дні, потім його відпустили.

17 квітня 2014 р. журналістка *LifeNews* *Христина Бабаєва* та операторка телеканалу *Марія Поваляєва* були затримані силовиками у Маріуполі під час виконання редакційного завдання. «Під час допиту мене не чіпали. Треба відзначити доброзичливе ставлення деяких співробітників під час допиту. Але під час затримання нас валили на підлогу вниз головою і копали. Я отримала кілька синців...», — розповіла *LifeNews* Христина. За словами Бабаєвої, їх допитували працівники СБУ. Під час допиту Христина вимагала надати їй адвоката і зв'язок з консулом. Цю вимогу слідчі не виконали. Загалом складності її протримали більше 18-ти годин, а потім відпустили⁷⁶.

18 травня 2014 р. співробітники *LifeNews* *Марат Сайченко* і *Олег Сидякін* — були заарештовані під Краматорськом за звинуваченням у провезенні зброї. Вони майже тиждень провели в полоні, а потім були звільнені за посередництва президента Чечні Рамзана Кадірова. На своєму виступі у женецькому відділенні ООН журналісти розповіли, що перебували в нелюдських умовах: їх зв'язали, наділи на голову мішок і тримали в земляній ямі, перший час не давали ні їжі, ні води і погрожували розстрілом⁷⁷.

16 червня 2015 р. на території міста Донецьк був затриманий *Павло Канигін*, кореспондент «Нової газети». Журналіст домовився про зустріч з представницею «міністерства інформації ДНР», яка мала допомогти йому отримати акредитацію. Журналіста затримало «міністерство державної безпеки» т. зв. «ДНР» за

Марат Сайченко і Олег Сидякін**

* Саймон Островський. Фото: ViceNews

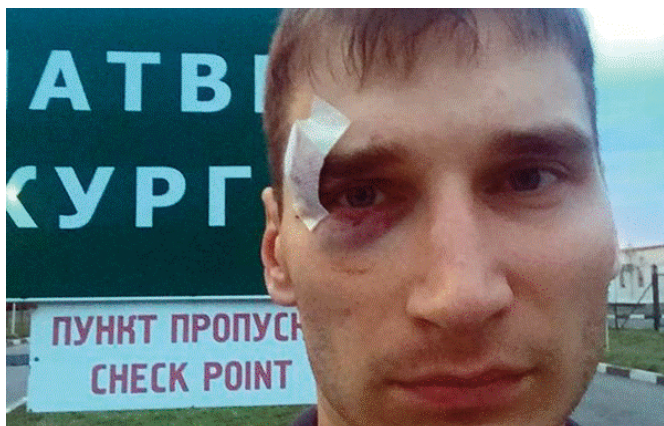
** Марат Сайченко і Олег Сидякін Фото: ИЗВЕСТИЯ/Владимир Суворов.

⁷⁴ Американський журналіст Саймон Островський розповів про полон у сепаратистів у Слов'янську. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/profesija/2014-04-25/93009>

⁷⁵ Simon Ostrovsky, U.S. journalist held in Ukraine, now free. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbc.ca/player/News/World/ID/2451783615/>

⁷⁶ Simon Ostrovsky, U.S. journalist held in Ukraine, now free. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbc.ca/player/News/World/ID/2451783615/>

⁷⁷ Журналісти *LifeNews* Марат Сайченко і Олег Сидякін виступили в ООН. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://russian.rt.com/article/36065#ixzz3nGktbqiN>

Павло Канигін

підозрою у співпраці з українськими виданнями. «Далі мене привезли в МДБ на вулицю Шевченка в Донецьку. У машині один з автоматників сказав, що пристрелить мене, якщо я спробую щось утнути. А потім, коли ми приїхали, один з них мене запитав: «Ти за кого? За наших або за «укропів»? Я сказав, що я за мир. Після чого він мені врізав в око і розбив мені брову і віко», — пише видання «Новое время»⁷⁸. Після допиту Павла привезли на прикордонний перехід в Матвеев-Курган і здали працівникам ФСБ.

8 липня 2015 р. потрапив у заручники оператор телеканалу LifeNews Михайло Князев⁷⁹. Головний редактор пропагандистського російського телеканалу LifeNews Анатолій Сулейманов звернувся з листом до ватажка «Луганської народної республіки» І. Плотницького з проханням відновити справедливість та повернути викрадене обладнання. «Невідомі люди в масках, погрожуючи зброєю, із застосуванням фізичної сили, викрали Князева і, надівши на голову мішок, відвезли в невідомому напрямку. Два дні співробітника нашого телеканалу тримали в підвальному приміщенні, виробляли постановочні зйомки відеозаписів вкрай принизливого характеру за участю Князева і обіцяли викласти відео на Youtube-канал у разі звернення до компетентних органів, знущалися, погрожували фізичною розправою... Князев перебуває в украї пригніченому стані на межі нервового зриву», — написав Сулейманов у листі-зверненні.

Задля справедливості також слід зауважити, що за даними досліджень, проведеними Комітетом захисту журналістів (далі — КЗЖ), українська влада теж практикує затримання журналістів. На думку репортерів і правозахисників це є проблемою для обох конфліктуючих сторін. Однак, якщо при затриманні за наказом української влади журналістам і активістам зазвичай зрозуміло, до якого державного чиновника необхідно звернутися за поясненнями і вирішенням інциденту, то до кого з сепаратистів слід звертатися і як з ними мати справу залишається незрозумілим⁸⁰.

2.3. Погрози та захоплення редакцій

З березня по травень 2014 р. на сході України було зафіксовано 15 випадків нападів на офіси ЗМІ та телевізійні вежі і їх захоплення. Інститут масової інформації (далі — ІМІ) повідомляє, що напади здійснювали проросійські активісти, сепаратисти і терористи зі зброєю або з битами, в масках. Нападники вимагали від телеканалів розповідати про них більше, говорили, що навчатимуть журналістів, як правильно писати новини. У результаті деякі офіси були розбиті і спалені. При цьому, при захопленні телевеж сепаратисти відразу вимикали українські телеканали, а замість них транслювали російські телеканали. У березні ІМІ зафіксував три таких факти, у квітні — дев'ять, у травні — три.

⁷⁸ «Ты за наших или за укропов?», – российский журналист о депортации из ДНР. [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://nv.ua/publications/ty-za-nashih-ili-za-ukropov-rossiyskiy-zhurnalist-o-deportacii-iz-dnr-54123.html>

⁷⁹ Оператор телеканала LifeNews попал в плен к боевикам «ДНР». [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://fakty.ua/202496-operator-telekanala-lifenews-popal-v-plen-k-boevikam-dnr>

⁸⁰ Дневник поездки в Украину: нападения на журналистов привели к информационному вакууму [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://cpj.org/ru/2014/07/post-76.php> July 28, 2014 12:42 PM

На думку виконавчого директора ІМІ Оксани Романюк, місцеві ЗМІ атакують тому, що вони є достовірним джерелом інформації для населення східних областей України, і дають протилежну за змістом картинку від російських і українських центральних ЗМІ.

«У березні 2014 р. проросійські активісти в Харкові увірвалися на телеканал «Simon» і вимагали вести пряму трансляцію в ефірі російського телеканалу „Росія 24”, — повідомив ІМІ Інтерфаксу⁸¹.

Протягом березня–квітня 2014 р. було здійснено декілька нападів з метою захоплення луганського телеканалу «ІРТА»⁸². 10 березня 2014 р. група у складі не менш ніж п'ятидесяти осіб, приймаючи активну участь у масових заворушеннях, проникли у приміщення телерадіокомпанії, вибивши вхідні двері. Захопивши чотирьох журналістів незалежної телерадіокомпанії «ІРТА», які виконували свої професійні обов'язки, та охоронця приміщення, двоє активних учасників вимагали вийти у прямий ефір, стати працівникам компанії на коліна й просити вибачення перед телеглядачами радіокомпанії за повідомлення журналістами каналу неправдивої інформації, та почати транслювати російські канали. Більш того, один з нападників схопив журналістку двома руками за верхній одяг та почав тягнути до одного з відкритих вікон приміщення з метою виштовхнути її з вікна, однак у зв'язку із опором останньої відмовився від своїх дій. У приміщенні телеканалу учасники масового заворушення знаходились до 16-ї години, а покинули незаконно захоплену ними будівлю й перестали застосовувати насильство до журналістів і охоронця лише після усного наказу організатора масового заворушення. У результаті вищезазначених активних злочинних дій будівля незалежної телерадіокомпанії «ІРТА» була захоплена не менш як на дві години, пошкоджено майно, завдано істотної шкоди правам та інтересам окремих громадян.

Того ж дня за фактом нападу було розпочате кримінальне провадження за статтями 171 (Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів) та 294 КК України (Масові заворушення) щодо трьох найбільш активних нападників, які були встановлені. Проведений нами аналіз наявних у Єдиному державному реєстрі документів судових рішень дозволив встановити, що судом до цих осіб був застосований запобіжний захід у виді домашнього арешту. Слідчі СВ ЛМУ ГУМВС України в Луганській обл., які вели провадження, та прокурори декілька разів звертались до суду з клопотанням про заміну запобіжного заходу з домашнього арешту на тримання під вартою підозрюваних. Проте кожного разу судді апеляційного суду Луганської обл. відмовляли їм у задоволенні клопотання. На думку суддів, посилення на наявність ризиків, а саме те, що підсудні, знаходячись на волі, можуть переховуватися від органів досудового слідства, оскільки санкція ч. 1 ст. 294 КК України передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 8 років, один з них є раніше судимим, не працює; можуть знищити речі або документи, що мають значення для кримінального провадження, оскільки відмовлялися від надання показань; незаконно впливати на свідків та потерпілих, оскільки останні переживають за свою долю, що слідчі дії з підозрюваними відбувалися поза візуальним спостереженням; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином — а саме впливати на його учасників; на думку колеги суддів, прокурором не доведені^{83–85}.

⁸¹ «С начала марта на востоке Украины зафиксировано 15 случаев захвата СМИ», – Институт массовой информации. [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://interfax.com.ua/news/general/204731.html>

⁸² В Луганске неизвестные предприняли попытку захвата ТРК «ИРТА». [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://112.ua/glavnye-novosti/v-luganske-neizvestnye-predprinjali-popytku-zahvata-trk-irta-55817.html>

⁸³ Ухвала колеги суддів судової палати з розгляду кримінальних справ апеляційного суду Луганської області по справі № 437/3558/14к від 20.03.2014 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37725186>

⁸⁴ Там само. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37793821>

⁸⁵ Ухвала апеляційного суду Луганської області по справі № 437/3558/14к від 11.04.2014 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38181148>

Відсутність будь-яких інших матеріалів, на нашу думку, свідчить про те, що злочинці так і не були покарані.

Пізніше, 7 та 29 квітня 2014 р. цю телерадіокомпанію блокували і намагалися захопити озброєні проросійськи налаштовані люди. Однак співробітники телеканалу очікували, що буде відбутися спроба захоплення будівлі і вчасно евакуювалися⁸⁶.

«У Харкові так само 7 квітня 2014 р. від 50 до 100 озброєних битами молодиків у масках увірвалися в офіс місцевого телеканалу АТН і вимагали прямого ефіру», — пише ТСН з посиланням на УНІАН.⁸⁷ Чоловіки піднялися на 9-й поверх будівлі, де розташований офіс каналу, вибили дерев'яні двері та зайшли до приміщення. Один із молодиків заявив: «Ми пішли туди розповісти журналістам АТН, як треба писати новини». За інформацією, в офісі окрім охоронця нікого не було. «Водночас, як заявили працівники каналу, АТН не може надати прямий ефір, оскільки у каналу зникла така технічна можливість після відключення його кілька років назад нібито за вказівкою мера Харкова Г. Кернеса», — повідомляє «Телекритика»⁸⁸. Також за інформацією джерел «Телекритики», 7 квітня всім працівникам *Харківської ОДТРК* видали на руки особові справи та трудові книжки у зв'язку із загрозою захоплення каналу.

Донецька обласна телерадіокомпанія 27 квітня 2014 р. перервала ефір через те, що в телестудію увірвалися проросійські активісти з вимогою, щоб журналісти розповідали про них більше. «Будівлю захопили без жодного пострілу, колона активістів близько 400 чоловік просто зірвала ворота на в'їзді в ОДТРК», — повідомляє *Цензор.Нет*⁸⁹. За словами активістів, про «допомогу» прохав Д. Пушилін, щоб ЗМІ «правильно» висвітлювали події, які відбуваються у Донецьку. «У нас є своє радіо, але нас не пускають на головне телебачення ... Прохання всіх підтягнутися колоною. Потрібно всім туди, щоб вони правильно висвітлювали, що у нас відбувається», — заявила одна з виступаючих в ході мітингу на площі Леніна, повідомляє *ОстроВ*.⁹⁰

Також у ЗМІ з'являлася інформація, що 8 травня 2014 р. телеканал «Донбас» перейшов під зовнішній контроль т. зв. «ДНР»⁹¹, але у той же день ввечері телеканал спростував цю інформацію повідомленням на своєму сайті⁹².

У Краматорську озброєні бойовики двічі захоплювали телевежу концерну РРТ: «О 14.45 17.04.2014, в м. Краматорську, с. Ясногірка, вул. Кірова 699, на територію проникли 10 озброєних осіб, які розосередилися по периметру та отримали доступ до обладнання. Мобільний зв'язок зі співробітниками перервався у зв'язку з позбавленням їх мобільних телефонів. Вимог нападники не висувають, що свідчить про те, що захоплення відбулося за планом та має на меті створення загрози інформаційному простору України та припинення державного мовлення в даному регіоні», — пише в. о. гендиректора Концерну РРТ Костянтин Захаренко в листі до голови Державної служби

⁸⁶ В Луганске неизвестные предприняли попытку захвата ТРК «ИРТА» [Електрон. ресурс]. — Режим доступа: <http://112.ua/glavnye-novosti/v-luganske-neizvestnye-predpriniali-popytku-zahvata-trk-irta-55817.html>

⁸⁷ Молодики з битами захопили харківський телеканал АТН і вимагають ефіру. [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://tsn.ua/politika/harkivskiy-telekanal-atn-zahopili-molodiki-z-bitami-i-vimagayut-efiru-344047.html>

⁸⁸ Харківський канал АТН захопили майже 100 чоловіків з битами і вимагають прямого ефіру. [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/kontent/2014-04-07/92418>

⁸⁹ Сепаратисти в Донецке заняли здание областной ТРК. ФОТО. [Електрон. ресурс]. — Режим доступа: http://censor.net.ua/photo_news/282924/separatisty_v_donetske_zanyali_zdanie_oblastnoy_trk_foto

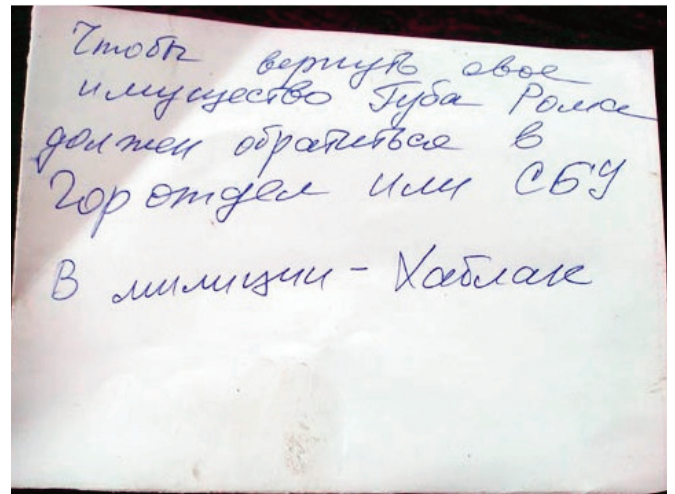
⁹⁰ «Чтобы они правильно освещали». Сторонники сепаратистов направились к Донецкой областной телерадиокомпани. [Електрон. ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ostro.org/general/society/news/443478/>

⁹¹ Сепаратисти захватили телекомпанию Ахметова. [Електрон. ресурс]. — Режим доступа: <http://www.facenews.ua/news/2014/198431/>

⁹² Телеканал «Донбас» працює у штатному режимі. <http://mgukraine.com/press-center/press-relises/view/100--telekanal-donbas-pracyuje-u-shtatnomu-rezhimi>

спеціального зв'язку та захисту інформації⁹³. Як повідомляли «Новости Донбасса», загарбники вимкнули українські телеканали і розпорядилися почати трансляцію російських каналів⁹⁴. За даними видання, захоплена телевежа забезпечує телевізійним сигналом не лише Краматорськ, а й Слов'янськ, Горлівку та Макіївку. Вночі Концерн РРТ спільно з Службою Безпеки України вжитими заходами забезпечили вимкнення з ефіру несанкціонованого мовлення російських телевізійних каналів, що розпочалося після захоплення російськими військовими радіо-телевізійної передавальної станції, але вже наступного дня нападники повернулись з технічним обладнанням, що не дозволить знову знеструмити телевежу⁹⁵.

В ніч з 16 на 17 квітня 2014 р. до гуртожитку, де проживав журналіст міського інтернет-порталу Слов'янська *Роман Губа*, «завітали» озброєні люди, які провели обшук у кімнаті, в якій жив хлопець, та вилучили всю оргтехніку і рюкзак з документами, картками і грошима. Романові залишили повідомлення, що забрати речі він може в СБУ. Як припускає місцеве видання «Славянские ведомости»: «Новинні матеріали цього журналіста за останні дні і його прями включення в ефірі центральних телеканалів з інформацією про події у Слов'янську привернули до нього пильну увагу людей зі зброєю, які контролюють зараз усе в Слов'янську»⁹⁶. Редактор газети Олег Зонтов зауважив, що: «Протягом останніх двох місяців він [Роман] отримував численні погрози через свої матеріали»⁹⁷.

Славянские ведомости

Як розповів *Олег Зонтов* прес-службі Національної спілки журналістів України, у квітні 2014 р. у міський відділ міліції увірвалися озброєні люди. На той час там перебували журналісти. «Хтось, очевидно, дав команду мене заарештувати, бо на мене накинулися і почали заламувати руки. Мені вдалося звільнитися, але почув попередження не показуватися на очі», — розказав журналіст⁹⁸.

Також у квітні 2014 р. у Слов'янську озброєні сепаратисти, які захопили обласне управління МВС Донецької області, затримали журналіста Громадського ТБ Сергія Грішината екскореспондента Lenta.Ru *Іллю Азара*, щойно вони наблизилися до периметру будівлі. «Завели у захоплений відділ міліції, обшукали», — зазначили журналісти. Через деякий час їх відпустили за периметр, заборонивши далі працювати і пригрозили побити, якщо спіймають знову⁹⁹.

⁹³ У Краматорську захопили вежу Концерну РРТ (ДОПОВНЕНО). [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/rinok/2014-04-17/92768>

⁹⁴ В Славянске сепаратисты захватили местную телевышку и выключили украинское ТВ. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://novosti.dn.ua/details/223045/>

⁹⁵ Озброєні нападники знову захопили телевежу Концерну РРТ у Краматорську [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/rinok/2014-04-18/92791>

⁹⁶ В Славянске у журналиста во время ночного обыска забрали все документы и оргтехнику. [Электрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://slavinfo.dn.ua/novosti/135946>

⁹⁷ Славянск: Русские боевики установили информационную блокаду. [Электрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://novosti.dn.ua/details/223203/>

⁹⁸ Слов'янськ опинився в інформаційній блокаді – НСЖУ. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/profesija/2014-04-18/92809>

⁹⁹ У Слов'янську кримські «зелені чоловічки» захопили журналістів і заборонили працювати. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/04/12/7022202/>

29 квітня 2014 р. під час одного з проросійських мітингів журналіста *Луганського радіо «Пульс» Ігора Реца* оточили шестеро людей, двоє з них мали пістолети. «На їхню думку, ми погано висвітлюємо їх діяльність. Вони погрожували вистрілити в ногу, якщо ми не будемо виконувати їх накази. Вони вимагали показати документи та надати апаратуру. Один з них наказав відформатувати карти пам'яті. Потім їх плани змінилися. Вони просто відібрали карти пам'яті», — розповів Ігор «Экономическим Известиям»¹⁰⁰. Пізніше в будівлю радіо прийшли озброєні люди і дали журналістам 10 хвилин на збори, після чого вони мали покинути приміщення.

8 травня 2014 р. провайдер «Ланет» відключив у Северодонецьку телеканали «Інтер», «Україна», «1+1», «ICTV», «СТБ», «Новий канал», «5 канал», «112 Україна», «TVI» у зв'язку з погрозами. Провайдер повідомив тоді таке: «У зв'язку із загрозою фізичної розправи над співробітниками мережі «Ланет», на вимогу т. зв. штабу армії Південного сходу м. Северодонецька на підставі наказу «народного губернатора Болотова В. Д.», сьогодні були відключені наступні телеканали: «Інтер», «Україна», «1+1», «ICTV», «СТБ», «Новий канал», «5 канал», «112 Україна», «TVI». Провайдер зазначав, що усвідомлює, що ця вимога безпосередньо порушує чинні закони України, але змушений її виконувати, оскільки існує реальна загроза припинення трансляції всіх телеканалів. Крім того, у Северодонецьку продовжувались погрози на адресу адміністраторів і журналістів місцевих інтернет-сайтів «Северодонецк-Онлайн», «Мой город», «Северодонецкие страсти», «Сегодня в Северодонецке». У зв'язку з чим робота журналістів була ускладнена, проте продовжена. Але ті мешканці, які не мали доступу до інтернет-ресурсів, знаходилися в повному інформаційному вакуумі і отримували інформацію лише у вигляді пропаганди російських ЗМІ», — пише офіційний сайт газети «Мой Северодонецк»¹⁰¹.

У м. Торезі Донецької області невідомі розгромили і підпалили офіс місцевої газети «Про город». До цього видання повідомляло про напад на головного редактора видання Ігоря Абизова, а також про тиск і переслідування співробітників видання, про що писала «Телекритика» з посиланням на заяву журналістів на сайті видання, яке наразі не працює¹⁰². Редакція «Про город» сповістила про скуповування тиражів газети, телефонні вимоги зняти матеріали з сайту, псування майна видання (пошкодження електрокабелю, який забезпечує світлом редакцію). Журналісти також інформували, що 4 жовтня 2014 р. на окремих місцевих сайтах вийшла наклепницька стаття про головного редактора видання Ігоря Абизова під назвою «Ігор Абизов, редактор газети «Про город», став головним збоченцем міста Торез».

У травні 2014 р. в м. Торез Донецької області близько 50 невідомих у масках, озброєні палицями і бітами, розбили офіс *муніципальної газети «Гірник»*. «Вчора (6 травня) прийшов колоритний персонаж у спортивному костюмі, заявив, що він є нашим «куратором» від т. зв. «ДНР», і вимагав присвятити найближчий суботній випуск їхньому «референдуму». Наш редактор відповів, що ми підпорядковуємося тільки законам України. Ми викликали міліцію, дали під протоколи свої пояснення.

¹⁰⁰ В Луганске захвачены все наиболее важные админздания (ФОТО+ВИДЕО). [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: http://news.eizvestia.com/news_politics/full/422-v-luganske-zahvacheny-vse-naibolee-vazhnye-adminzdaniya-fotovideo

¹⁰¹ В Северодонецке включены украинские новостные каналы. [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sever.lg.ua/2014-07-22-v-severodonetske-vklyucheny-ukrainskie-novostnye-kanaly>

¹⁰² Газета «Про город» з Тореза заявляє про напад на голову редації і переслідування журналістів [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/pravo/2013-10-28/87088>

І відразу ж після цього вночі редакцію рознесли в друзки», — розповіла відповідальний секретар видання Ольга Бесперстова¹⁰³.

У травні 2015 р. у Донецьку бойовики т. зв. «ДНР» розгромили квартиру фрілансера «Громадського ТБ Донбасу», постраждав і сам журналіст. Про це повідомив керівник організації «Донецький інститут інформації», яка видає сайт «Новости Донбасса» і проект «Громадське телебачення Донбасу» Олексій Мацука. Ім'я постраждалого журналіста не розголошується¹⁰⁴.

Працівники донецької телерадіокомпанії «Юніон» повідомили ВВС Україна¹⁰⁵, що 25 травня 2014 р. озброєні люди увірвалися в офіс телеканалу, вимагали розмістити в ефірі прапор т. зв. «Донецької народної республіки» і змінити редакційну політику, зокрема висвітлювати діяльність керівництва самопроголошеної республіки.

«Редактор інтернет-газети «Сегодня в Северодонецке» Олексій Светіков публічно звернувся до Міністра внутрішніх справ України з проханням оголосити т. зв. «керівника прес-служби штабу арміи Юго-Востока» в розшук для притягнення до кримінальної відповідальності», — пише *Obzor.lg.ua*; — «Так, 27 травня поточного року, приблизно о 16-й год., Лавін з'явився в приміщенні моєї приймальної, де у досить різкій формі висловив незадоволення змістом інтернет-газети «Сегодня в Северодонецке», яку я видаю. І в якій з'являлися матеріали критичного плану щодо сепаратистів з ЛНР. Цю бесіду я сприйняв як загрозу, і щоб виключити ризик фізичної розправи для себе і журналістів, які працюють зі мною, переніс редакцію в місто Київ. З 1 червня газета «Сегодня в Северодонецке» видається в столиці — зі збереженням старої редакційної політики»¹⁰⁶.

Олександр Бриж, головний редактор газети «Донбас», наразі проживає в Черкасах. 2 червня 2014 р. у будівлю, де знаходилась редакція газети, увірвалися близько двадцяти чоловік, озброєних автоматами та кулеметом. «...Спочатку вони зайшли до редакції «Вечірнього Донецька», витрусили там сейф, позабирали усі статутні документи, гроші, які були, забрали головного редактора ... Потім, спускаючись поверхами вниз, увірвалися і в мій кабінет. Один автоматник і чеченець. Чеченця звали Мансур. Почали знущатися, погрожувати. Питали, де живу, на кого працюю, за якими законами.

Фото*

* frankenstein.livejournal.com, ostro.org

¹⁰³ У Торезі сепаратисти розгромили редакцію газети «Гірник». [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/UKRAINE/u-torezi-separatisti-rozgroмили-redakciyu-gazeti-girnik-142810_.html

¹⁰⁴ В Донецьку продовжується «зачистка» незалежних журналістів. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://novosti.dn.ua/details/250836/>

¹⁰⁵ Сепаратисти у Донецьку захопили телеканал. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2014/05/140525_ms_donetsk_separatists_tv.shtml

¹⁰⁶ Из-за угроз со стороны сепаратистов редакция северодонецкого издания «СвС» перенесена в Киев. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obzor.lg.ua/news/ugrozy36539>

Я сказав, що ми живемо в Україні і працюємо для України, і за законами України. Вони тоді розлютились: «Розмова закінчена! Збирайтеся. Поїхали». Викликали ще одного хлопчину, ствол мені в спину і повели в автобус. Самі ж з мого кабінету забрали ноутбук, паспорт, телефон, витрусили з портфеля якісь гроші — все забрали. Довго ще в усіх кабінетах шукали ключі від сейфів. Хотіли попутно пограбувати і робили це, де було можливо» — розповів Олександр виданню «Прочерк»¹⁰⁷. Їх повезли в ОДА, де агресивно переконували «писати правду»: «Погрожував розгромити редакцію, розстріляти, якщо ми відмовимося. Каже, давно хочемо влаштувати публічний розстріл на площі біля пам'ятника Леніну — ось ви будете першими. Погрожував за сім'єю прийти: мовляв, ми знаємо, де ви живете». Близько двох годин на журналістів психологічно тиснули, ставлячи ультиматум, після чого відпустили.

«10 червня 2014 р. відбулася нарада у захопленій ОДА Луганська, де від журналістів вимагали лояльності до т. зв. «ЛНР», — пише «Реальная газета»¹⁰⁸. У своєму виступі О. Малихін, який назвався «радником керівника з політичних питань», проінформував журналістів, як буде відбуватися робота ЗМІ у подальшому. «По понеділках ми з вами будемо проводити регулярні медіа-наради, — сказав він. — Ми будемо вам давати коротке зведення на тиждень: що ми хочемо висвітлити в пресі. Крім того, що ми вам будемо давати для публікації, у своїх редакційних статтях вам слід відмовитися від таких слів, як «сепаратисти», «терористи», «бойовики», «так звана ЛНР». Цього бути не повинно.

Олександр Бриж*

Якщо ви не прислухаєтеся, ми будемо сприяти закриттю ЗМІ».

На край обмежені можливості для роботи журналістів (окрім власних кореспондентів російських кремлівських каналів) у своїй публікації звернуло увагу видання «Тиждень». Зокрема, під час штурму обласного воєнкомату був побитий журналіст Таваккул Абдуллаєв, на додаток у нього відібрали автівку. Постраждав також журналіст Євген Спирін, якому бойовики порекомендували покинути місто, поки живий. Більшість власкорів центральних ЗМІ не ризикують з'являтися у місцях підвищеного скупчення істот із «колорадськими» стрічками¹⁰⁹.

Фото**

* Олександр Бриж. Фото: Прочерк

** Луганська обласна адміністрація, червень 2014 р. Фото: Реальная газета.

¹⁰⁷ Відтепер «Донбас» шукайте в Черкасах. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://procherk.info/resonance/2-cherkassy-news/30290-vidteper-donbas-shukajte-v-cherkasah>

¹⁰⁸ «Подвалы Лубянки никто не отменял». [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://realgazeta.com.ua/smisoveschaniyeoga/>

¹⁰⁹ Отаманщина. На Луганщині панує беззладдя. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/109890/PrintView>

Насамкінець наведемо висловлювання *Олексія Мацуки*, головного редактора регіонального інформаційного сайту «Новини Донбасу»: «У Донецьку не залишилося [незалежних] українських журналістів. Вони поїхали з регіону після того, як проросійськи налаштовані сепаратисти стали нападати на журналістів і викрадати їх»¹¹⁰. За словами Мацуки, сепаратисти — особливо з числа місцевих жителів — знають в обличчя багатьох регіональних журналістів і піддають їх переследуванням та залякуванням на знак помсти за репортажі про конфлікт. Зокрема, стосовно самого Мацуки, неодноразово мали місце погрози вбивства, був скоєний навіть замах на його життя у зв'язку з його репортерською діяльністю, а також невідома особа шляхом підпалу знищила його автомобіль.

Музаффар Сулейманов, дослідник Програми Європи та Центральної Азії Комітету захисту журналістів, справедливо зауважує: «Як це зазвичай буває з порушеннями свободи преси, в кінцевому рахунку, від них страждає населення». Він засвідчив, що особисто переконався в тому, що результатом безперервних нападів на журналістів стала відсутність інформації: люди на місцях — особливо в зонах конфлікту та в Криму — не знають про те, що відбувається поруч з ними. Ті, хто перебувають за межами зони конфлікту, часто отримують спотворену інформацію про жертв бойових дій, що тривають, і не мають чіткого уявлення про те, чого люди дійсно потребують. Важливі новини, у тому числі повідомлення про домовленості щодо створення гуманітарних коридорів для біженців або прогрес у мирних переговорах можуть не доходити до населення зон бойових дій»¹¹¹.

2.4. Обмеження доступу до інформації

Під час військового конфлікту закономірно постає питання співвідношення свободи слова та національної безпеки. Українське суспільство нині активно шукає відповідь на складні та неоднозначні питання: чи має право держава додатково обмежувати свободу преси при висвітленні воєнних дій? Чи не стануть можливі обмеження засобом згортання демократії в Україні, приховування правди та уникнення відповідальності високопосадовців?

Судова практика ЄСПЛ вказує на те, що не слід ототожнювати свободу вираження особистих поглядів (наприклад, свободу слова) з поширенням інформації під час виконання функціональних обов'язків, особливо коли йдеться про інформацію, яка має секретний характер, за розголошення якої особи притягуються до юридичної відповідальності. Будь-які дії, які можуть завдати шкоду національній, громадській безпеці і територіальній цілісності держави, повинні бути піддані правомірному обмеженню¹¹².

З цього приводу О. Москалюк зазначає, що сучасна історія переконливо доводить, що незалежно від рівня демократії в суспільстві, держава завжди додатково обмежує право на доступ та поширення інформації й свободу слова в умовах ведення воєнних дій. Достатньо згадати дії британського уряду під час Фолклендської війни (1982 р.) чи адміністрації Білого Дому під час воєнних операцій в Іраку та Афганістані. Звісно, що такі обмеження, як знову ж таки засвідчує історія, завжди призводили до численних зловживань як самих урядовців, так і військових¹¹³.

¹¹⁰ Дневник поїздки в Україну: нападения на журналистов привели к информационному вакууму [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://cpj.org/ru/2014/07/post-76.php> July 28, 2014 12:42 PM

¹¹¹ Там само.

¹¹² Тітко Е. В. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів: досвід Європейського суду з прав людини [Електрон. ресурс]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е. В. Тітко. – Київ, 2013. – 20 с. – Режим доступу: <http://mydisser.com/ua/avtoref/view/11389.html>

¹¹³ Москалюк О. Свобода слова в умовах війни [Електрон. ресурс] / О. Москалюк // Українська правда, 13 лютого 2015. – Режим доступа: <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/02/13/7058461/>

Як уже зазначалося раніше у першому розділі, міжнародні стандарти та українське законодавство передбачають можливість обмеження права на свободу вираження поглядів лише в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку. В першу чергу під такого роду обмеження підпадають відомості, що містять державну таємницю. До державної таємниці у порядку, встановленому Законом України «Про державну таємницю», варто віднести таку інформацію у сфері оборони про:

- про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовку та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ, а також про інші найважливіші показники, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань;

- напрями розвитку окремих видів озброєння, військової і спеціальної техніки, їх кількість, тактико-технічні характеристики, організацію і технологію виробництва, наукові, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, пов'язані з розробленням нових зразків озброєння, військової і спеціальної техніки або їх модернізацією, а також про інші роботи, що плануються або здійснюються в інтересах оборони країни;

- дислокацію, характеристики пунктів управління, зміст заходів загальнодержавного та регіонального, у разі необхідності міського і районного рівнів, щодо приведення у готовність єдиної державної системи цивільного захисту населення і територій до виконання завдань в особливий період та про організацію системи зв'язку (оповіщення) в особливий період, можливості населених пунктів, регіонів і окремих об'єктів щодо евакуації, розосередження населення і забезпечення його життєдіяльності; забезпечення виробничої діяльності об'єктів національної економіки у воєнний час;

- геодезичні, гравіметричні, картографічні та гідрометеорологічні дані і характеристики, які мають значення для оборони країни¹¹⁴.

Крім того, у ч. 2 ст. 17 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» встановлена заборона поширення через засоби масової інформації або в інший спосіб інформації, яка:

- розкриває спеціальні технічні прийоми і тактику проведення антитерористичної операції, містить дані про місцезнаходження операції;

- може утруднити проведення антитерористичної операції і (або) створити загрозу життю та здоров'ю заручників та інших людей, які знаходяться в районі проведення зазначеної операції або за його межами;

- має на меті пропаганду або виправдання тероризму, містить заклики до вчинення терористичних актів або висловлювання осіб, які чинять опір чи закликають до опору проведенню антитерористичної операції;

- містить дані про предмети та речовини, які безпосередньо можуть бути використані для вчинення актів технологічного тероризму;

- розкриває дані про персональний склад співробітників спеціальних підрозділів та членів оперативного штабу, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції, а також про осіб, які сприяють проведенню зазначеної операції (без їх згоди)¹¹⁵.

¹¹⁴ Про державну таємницю [Електрон. ресурс] / Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>

¹¹⁵ Там само. [Електрон. ресурс] / Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/638-15/page>

Водночас, відповідно до ст. 21 Закону України «Про інформацію», до інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені відомості про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці людей; про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення; про факти порушення прав і свобод людини; про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб; інші відомості, доступ до яких не може бути обмежено відповідно до законів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України¹¹⁶.

Відповідаючи на запитання, на що саме мають право журналісти при висвітленні воєнних дій, О. Москалюк, посилаючись на досвід Ізраїлю, зазначає, що комісія Винограда, яка розслідувала дії ізраїльського керівництва під час Другої ліванської війни в 2006 р., дійшла висновку про необхідність перегляду вільної можливості доступу репортерів до місця воєнних дій і ведення прямих репортажів із місця подій. За висновками комісії, такі репортажі мали негативний вплив на розвиток усієї військової кампанії, у тому числі на велику кількість жертв серед ізраїльських військових. Натомість під час воєнної операції «Литий свинець» проти палестинських терористів у 2008–2009 рр., уже діяли нові обмеження. Кількість людських втрат зменшилася, проте рейтинг Ізраїлю в оцінках свободи преси значно знизився. Тобто, обмеженн, насамперед, повинні підлягати будь-які відомості, які можуть бути використані супротивником при плануванні своїх дій. В усіх інших випадках журналіст сам повинен оцінювати ступінь шкоди, яка може бути завдана внаслідок його репортажу й чи не буде така шкода більшою, ніж суспільний інтерес. Адже розголошення інформації з місця бойових дій може коштувати життя військовим¹¹⁷.

У серпні 2014 р. Службою безпеки України (далі — СБУ) був оприлюднений Порядок акредитації журналістів при оперативному штабі АТО. Однак воєнні кореспонденти все частіше почали стикатися з численними обмеженнями на роботу у зоні проведення антитерористичної операції. «... Зараз ми не можемо назвати працею те, коли відмовляють у зйомках, забороняють висвітлювати значущі теми, об'єктивно висвітлювати проблеми військових, закривають напрямки, які навіть у найнапруженіший час були відкритими для роботи журналістів, позбавляють без об'єктивних причин права роботи в АТО. По суті це те, з чим щодня ми стикаємося при роботі у всіх секторах зони АТО, при спілкуванні з прес-офіцерами секторів при організації знімального процесу», — говорить у «Публічному зверненні представників ЗМІ», яке поширив у Facebook журналіст ТСН каналу «1+1» Іван Гребенюк. У ньому міститься кілька вимог журналістів до керівництва держави і командирів АТО:

- узгоджувати зі штабом АТО маршрути, електронне листування, зміни процедури супроводу і контролю журналістів лише на прохання представників ЗМІ;
- скасувати тотальні заборони в'їзду до територій та позицій, які є місцями потенційного проходження великої кількості контрабанди;
- отримувати достовірну інформацію щодо ситуації в зоні конфлікту від прес-центру АТО;

¹¹⁶ Про інформацію [Електрон. ресурс] / Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

¹¹⁷ Москалюк О. Свобода слова в умовах війни [Електрон. ресурс] / О. Москалюк // Українська правда, 13 лютого 2015. – Режим доступу: <http://www.ppravda.com.ua/columns/2015/02/13/7058461/>

¹¹⁸ СБУ – Порядок акредитації журналістів при оперативному штабі АТО [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://nmpu.org.ua/2014/08/sbu-poryadok-akredytatsiji-zhurnalistiv-pri-operativnomu-shtabi-ato/>

- передбачити відповідальність представників прес-центру АТО за розповсюдження завідомо неправдивої інформації;
- передбачити відповідальність для регіональних прес-офіцерів за приховування наявної відкритої інформації від журналістів;
- щоб прес-карта виконувала свої функції сповна (право на проїзд, право на зйомку), а в разі відмови – отримувати публічні пояснення (на камеру) керівника на конкретній позиції причин, чому не можна знімати¹¹⁹.

25 вересня 2015 р. кореспонденти українських ЗМІ, які працюють у зоні АТО, влаштували у Facebook флешмоб-протест проти обмежень з боку керівництва штабу АТО на висвітлення і зйомку важливих подій на Донбасі. Приводом до флешмобу стало позбавлення акредитації знімальної групи телеканалу «Україна». Флешмоб розпочала кореспондент ТСН каналу «1+1» Наталія Нагорна. Журналісти телеканалів «1+1», «Інтер», ICTV, «Україна», 5 канал, «24» викладають у Facebook фотографії своїх прес-карт і пояснюють суть своїх претензій до штабу АТО. Свої дописи вони супроводжують тегами # війназато і # неможнамовчати¹²⁰.

І вже 28 вересня 2015 р. відбулось ініційоване заступником міністра інформаційної політики України Тетяною Поповою обговорення особливостей роботи журналістів у зоні проведення антитерористичної операції. У заході взяли участь представники Генерального Штабу України, Міністерства оборони України, Прес-центру АТО, ГО «Телекритика», Інституту масової інформації, а також журналісти, які працюють в зоні АТО. Учасниками заходу була прийнята ухвала створити робочу групу, яка на основі коментарів, зауважень та пропозицій, що надійшли, повинна виробити єдиний механізм регулювання роботи журналістів і прес-офіцерів в зоні АТО¹²¹.

У ситуації проведення АТО на сході України з боку деяких засобів масової інформації Російської Федерації фактично ведеться інформаційна війна проти України та українського народу. 18 березня 2014 р. Національна рада з питань телебачення та радіомовлення, відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 березня 2014 р. «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України», звернулася в Окружний адміністративний суд м. Києва з позовом до ТОВ «Торсат» (дистриб'ютор російських каналів, входить до медіа-групи «Інтер») про визнання такими, що не відповідають законам України та Європейської конвенції про транскордонне телебачення, іноземних каналів — «Первый канал. Всемирная сеть», «РТР-Планета», «Россия-24», «НТВ-Мир». Також регуляторний орган висловив прохання до суду ухвалити рішення про тимчасову заборону ретрансляції зазначених програм у багатоканальних мережах на території України.

Рада національної безпеки і оборони України 28 квітня 2014 р. прийняла Рішення «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» з метою прискорення розробки порядку акредитації журналістів та технічних працівників засобів масової інформації іноземних держав.

14 і 15 травня 2014 р. Київський апеляційний адміністративний суд залишив у силі ухвали Окружного адміністративного суду міста Києва, що були оскаржені російськими каналами, щодо

¹¹⁹ Воєнкори висловили свої вимоги до керівництва держави та командирів АТО у публічному зверненні [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/profesija/2015-09-25/111599>

¹²⁰ Там само.

¹²¹ Заступник Міністра інформаційної політики України Тетяна Попова про особливості роботи журналістів у зоні проведення АТО [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-conference/1889766-57a739310aa75d74421ba1b59c4521b7.html>

тимчасової заборони ретрансляції на території України чотирьох російських каналів — «Первый канал. Всемирная сеть», «РТР-Планета», «Россия-24», «НТВ-Мир».

3 червня 2014 р. Вищий адміністративний суд України відкрив касаційне провадження за касаційною скаргою ВАТ «Телекомпанія НТВ» на ухвалу Окружного адміністративного суду м. Києва від 25.03.2014 р. (про забезпечення адміністративного позову) та ухвалу Київського апеляційного адміністративного суду від 14.05.2014 р. (про відмову у скасуванні ухвали про забезпечення адміністративного позову).

14 січня 2015 р. на засіданні комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики розглядалось питання про звернення журналістів провідних загальнонаціональних засобів масової інформації про перегляд порядку акредитації для російських засобів масової інформації.

Враховуючи вищезазначене, виникла нагальна необхідність ухвалення рішення про тимчасове призупинення акредитації журналістів та технічних представників деяких телеканалів Російської Федерації, які ведуть інформаційну війну проти України, що в силу дії ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України», становить загрозу інформаційній безпеці держави та застосування додаткових заходів, спрямованих на протидію інформаційній війні¹²².

Відповідно, 12 лютого 2015 р. була прийнята Постанова Верховної Ради України «Про тимчасове припинення акредитації журналістів та представників деяких засобів масової інформації Російської Федерації при органах державної влади України», якою тимчасово, до прийняття рішення про завершення антитерористичної операції, припинити акредитацію журналістів та представників (продюсерів, операторів, технічних працівників) деяких засобів масової інформації Російської Федерації при органах державної влади України. Перед СБУ зазначеною Постановою було поставлене завдання невідкладно визначити перелік засобів масової інформації Російської Федерації, акредитацію яких при органах державної влади України необхідно тимчасово припинити, а Кабінету Міністрів України протягом одного місяця з дня набрання чинності цієї Постанови розробити Порядок акредитації журналістів та представників іноземних засобів масової інформації в Україні¹²³.

У листопаді 2014 р. СБУ заборонила російським журналістам в'їзд в Україну. У список «небажаних» медійників потрапили 83 людини.

21 лютого 2015 р. СБУ склала список з більш ніж 100 російських ЗМІ, акредитація яких при органах державної влади в Україні була тимчасово призупинена. В СБУ повідомили, що рішення по кожному приймалося окремо, після ретельної перевірки. До переліку потрапили канали «НТВ», «Перший канал», «Росія 1» і LifeNews.

30 січня 2015 р. у Києві СБУ затримала двох співробітниць LifeNews *Єлизавету Храмцову* і операторку *Наталію Калишеву*, про це УНІАН повідомив радник голови СБУ Маркіян Лубківський. За його словами, діяльність LifeNews не має нічого спільного з журналістикою, а лише спрямована на дезінформацію¹²⁴. Журналісток депортували із заборону в'їзду на територію України протягом

¹²² Пояснювальна записка до проекту Постанови Верховної Ради України «Про тимчасове призупинення акредитації журналістів та технічних працівників деяких засобів масової інформації Російської Федерації при органах державної влади України» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53708

¹²³ Про тимчасове припинення акредитації журналістів та представників деяких засобів масової інформації Російської Федерації при органах державної влади України [Електрон. ресурс] / Постанова Верховної Ради України від 12.02.2015 № 185-VIII. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/185-19>

¹²⁴ У Києві СБУ затримала двох співробітниць LifeNews і готує їх до депортації [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1038323-u-kyevi-sbu-zatrimala-dvoh-spivrobitnits-lifenews-i-gotue-jih-do-deportatsiji.html>

наступних п'яти років, повідомив Міністр інформаційної політики України Юрій Стець на своїй сторінці в Facebook¹²⁵.

1 червня 2015 р. з України була депортована журналістка «Першого каналу» *Олександра Черепніна* із забороною в'їзду на три роки. Як зазначили у відомстві, причиною депортації послужила «антиукраїнська деструктивна діяльність»¹²⁶.

На наш запит щодо акредитації представників ЗМІ для роботи в зоні АТО СБУ повідомила, що протягом 2014 р. було акредитовано 2226 представників ЗМІ, з них — 1012 вітчизняних і 1214 іноземних. За 8 місяців 2015 р. було акредитовано 2574 представники ЗМІ, з них — 1091 вітчизняних та 1483 іноземних. Оскільки персональна прес-карта для роботи в зоні АТО видається строком на півроку, значна кількість журналістів отримувала акредитацію вдруге.

На запитання щодо кількості осіб, яким було відмовлено в акредитації та основних причин таких відмов, нам повідомили, що переважна кількість відмов ґрунтувалась на підставі Постанови Верховної Ради України № 1854 «Про тимчасове призупинення акредитації журналістів та технічних працівників деяких засобів масової інформації Російської Федерації при органах державної влади України» від 12.02.2015 р. Статистика за цією підставою не ведеться. У випадках неналежного оформлення документів для акредитації представникам ЗМІ у телефонному режимі надаються роз'яснення для усунення причин відмови в акредитації у зону АТО¹²⁷.

Не можемо не вказати також і на прояви спроб недостатньо обґрунтованого обмеження права на свободу слова.

Так, народні депутати України І. Ю. Вінник, Д. Б. Тимчук, В. В. Кривенко 9 червня 2015 р. внесли законопроект № 2050а «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення інформаційного режиму проведення антитерористичної операції». Зазначеним проектом передбачене внесення змін до ст. 258-2 КК України щодо посилення відповідальності за публічні заклики до вчинення терористичного акту та криміналізація такого діяння, як «інформаційне сприяння тероризму». При цьому ст. 258-6, якою пропонується доповнити КК України, визначає його як «незаконне розповсюдження або сприяння розповсюдженню інформації, поширення якої забороняється законодавством про боротьбу з тероризмом, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів, які містять таку інформацію». У якості обтяжуючої обставини виступає вчинення тих самих дій, вчинених службовою особою або з використанням засобів масової інформації. За конструкцією диспозиція зазначеної норми є бланкетною, тобто для встановлення окремих ознак слід звертатися до норм іншого нормативного акта іншої галузі права. У даному випадку — це законодавство про боротьбу з тероризмом. Автори передбачили внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом», відповідно до яких зазначений нами вище перелік відомостей, заборонених до поширення через засоби масової інформації або в інший спосіб (ч. 2 ст. 17), пропонується доповнити ще досить розлогим та не достатньо чітко сформульованим переліком відомостей¹²⁸.

¹²⁵ [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/yura.stets.9>

¹²⁶ СБУ депортировала российскую журналистку и запретила въезд в Украину [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://kr.ua/politics/504973-sbu-deportirovala-rossyiskuui-zhurnalystku-y-zapretyla-vezd-v-ukraynu>

¹²⁷ Лист № 10/3/Б-16-а/122 від 22.09.2015 р.

¹²⁸ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення інформаційного режиму проведення антитерористичної операції 2050а від 09.06.2015 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55536

Зокрема, злочином буде вважатися поширення інформації щодо розташування частин, про особовий склад та його морально-психологічний стан, про стан виконання замовлення підприємствами оборонно-промислового комплексу. Писати про ці суспільно важливі питання ЗМІ будуть мати право лише з дозволу оперативного штабу у разі, коли вони не відносяться до інформації з обмеженим доступом. Особливо здивував аналіз санкції ст. 258-6 КК України: до журналістів, які повідомили НЕТАЄМНУ СУСПІЛЬНО ЗНАЧУЩУ ІНФОРМАЦІЮ передбачається застосування покарання, аналогічного до покарання державного чиновника, який був допущений до відомостей, що становлять державну таємницю, та розголосив їх (ст. 328 чинного КК).

Вказаний законопроект викликав негативну реакцію серед громадськості та фахівців у галузі прав журналістів. Юрист Інституту Медіа Права Віта Володовська вважає, що законопроект № 2050а передбачає занадто серйозну кримінальну відповідальність за дії, які визначаються неоднозначно. А виконавчий директор Інституту масової інформації Оксана Романюк вважає законопроект антидемократичним.

Рух «Стоп цензурі!», ГО «Інститут масової інформації», ГО «Інститут Медіа Права», ГО «Донецький інститут інформації», ГО «Громадське телебачення Донбасу», ГО «Спільно», ГО «Центр UA», ГО «Телекритика» закликали депутатів відкликати законопроект № 2050а. До протесту проти законопроекту приєдналися й асоціації провайдерів.

Члени Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики на черговому засіданні 2 вересня 2015 р. вирішили рекомендувати Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності відхилити законопроект № 2050а, що дозволить цензурувати новини про АТО¹²⁹.

Зазнало критики з приводу порушення права на вільний збір інформації й рішення Ради національної безпеки і оборони (далі — РНБО) від 2 вересня 2015 р. «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», ведене в дію Указом Президента України від 16 вересня 2015 р. № 549/2015. Зазначені санкції стосувались більш як 400 фізичних та понад 90 юридичних осіб РФ й інших країн, які причетні до анексії Криму і агресії на Донбасі. В указі, серед інших, фігурували представники засобів масової інформації з Великої Британії, Німеччини і Росії, яким заборонено в'їзд в Україну.

Цей крок української влади отримав критику Комітету захисту журналістів та ОБСЄ. Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ Дуня Міятович заявила, що санкції, введені Україною проти кількох десятків іноземних журналістів, є «серйозною загрозою» праву на вільний збір інформації і закликала Президента України Петра Порошенка виключити журналістів з «чорного списку». «Я повністю поважаю законне право урядів на боротьбу з тероризмом, захист національної безпеки та громадян, але запровадження широких обмежень, які гальмують вільне пересування журналістів, не є засобом гарантування безпеки. Влада повинна полегшувати роботу журналістів і утримуватися від створення адміністративних перешкод на в'їзд», — наголосила представник ОБСЄ¹³⁰.

Міністр інформаційної політики Юрій Стець зазначив, що список представників ЗМІ, які підпадають під санкції, є неоднозначним і потребує змін. «Щодо цього я мав розмову з керівництвом

¹²⁹ Комітет свободи слова пропонує відхилити законопроект, що дозволить цензурувати новини про АТО [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://pda.telekritika.ua/post/110751/>

¹³⁰ ОБСЄ розкритикувала санкції України проти журналістів і закликала виключити їх з «чорного списку» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/1126407-obse-rozkritikuvala-sanktsiji-ukrajini-proti-jurnalistiv-i-zaklikala-viklyuchiti-jih-z-chornogo-spisku.html>

СБУ та представниками РНБО. На найближчому засіданні Ради я внесу свої пропозиції... Санкції проти т. зв. «журналістів» на кшталт пропагандиста Кисельова повинні бути і будуть застосовані. Щодо журналістів, які сповідують стандарти професії — їх у цьому списку не буде!», — написав він у своїй сторінці у Facebook¹³¹.

Після звернення Президента Петра Порошенка з цього приводу РНБО виключила з санкційного списку, який забороняв медійникам в'їзд до України на рік, шістьох журналістів з Великої Британії, Іспанії та Німеччини.

2.5. Реакція влади на порушення свободи слова

Відсутність правосуддя в сотнях вбивств журналістів у всьому світі сьогодні визнається однією з найбільших загроз свободі преси. І хоча міжнародні організації звертають все більшу увагу на цю проблему, однак доводиться констатувати, що за останнє десятиліття було мало прогресу в зниженні ціни безкарності. Як зазначається у Спеціальній доповіді Комітету із захисту журналістів (жовтень 2014 р.), безкарність це не просто одна історія, яка закінчується зі смертю журналіста. Внаслідок безкарності вибудовується клімат залякування. Якщо ніхто не покараний, вбивці сміливішають, і насильство повторюється. Журналісти не мають ніякого вибору, окрім як використовувати самоцензуру або навіть втікати у вигнання. Цілепрямовані атаки на ЗМІ утримували світ від розуміння справжніх розмірів насильства в Сирії, незаконного обігу наркотиків в Мексиці, мілітарного впливу в Пакистані і корупції в Росії¹³².

Це питання піднімається у цілій низці документів і резолюцій ООН.

Резолюція 1738 (2006), прийнята Радою Безпеки ООН в грудні 2006 р., настійно закликає до захисту журналістів, які висвітлюють збройні конфлікти, і підкреслює необхідність для держави покласти край безкарності у злочинних діях проти журналістів. Рада Безпеки просить Генерального секретаря ООН включати у свої доповіді про захист цивільних осіб у ситуаціях збройного конфлікту питання про захист та безпеку журналістів, співробітників засобів масової інформації і пов'язаного з ними персоналу¹³³.

Комітет ООН з прав людини після дворічних консультацій і дискусій про те, яким чином інтерпретувати право на свободу думок і їх вираження, опублікував Загальний коментар № 34 за ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, зазначивши серед інших пунктів, що всі напади на тих, хто практикують свободу вираження повинні бути активно і своєчасно розслідувані, а винні притягнуті до відповідальності.

У 2012 р. ЮНЕСКО був підготовлений План дій ООН щодо забезпечення безпеки журналістів і боротьби з безкарністю. Заходами плану передбачене створення скоординованого механізму міжвідомчого вирішення питань, пов'язаних з безпекою журналістів; надання допомоги країнам у розробці законодавства і механізмів, сприятливих для свободи вираження думок та інформації, а також підтримки їх зусиль у здійсненні існуючих міжнародних норм і принципів.

¹³¹ Мінінформполітики не погодилося із санкціями проти ЗМІ [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/3564422-mininformpolityky-ne-pohodylosia-iz-sanktsiiamy-proty-zmi>

¹³² Breaking the Cycle of Impunity in the Killing of Journalists. – Document URL : <https://cpj.org/reports/2014/10/the-road-to-justice-killing-journalists-impunity.php>

¹³³ Резолюція 1738 (2006), прийнята Советом Безопасности на его 5613-м заседании 23 декабря 2006 г. [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://ukraine.uapravo.net/data/base02/ukr02586.htm>

У червні 2012 р. Спеціальний доповідач ООН з питання позасудових страт, страт без належного судового розгляду або довільних страт та Спеціальний доповідач з питання про заохочення та захисту права на свободу думок й їхнє вільне вираження представили доповідь на 20-й сесії Ради ООН з прав людини, в якій наголошується на тому, що безкарність у цілеспрямованих нападах на журналістів є основною загрозою правам людини і закликали держави впровадити механізми щодо захисту журналістів та заохочення справедливості¹³⁴.

Рада ООН з прав людини на своїй 21-й сесії у вересні 2012 р. прийняла Резолюцію про безпеку журналістів (Резолюція №A/HRC/21/L.6). У Резолюції Рада з прав людини висловлює свою стурбованість тим, що напади на журналістів часто залишаються безкарними і закликає держави гарантувати понесення відповідальності шляхом проведення неупередженого, швидкого і ефективного розслідування таких діянь, що підпадають під їхню юрисдикцію, та вимагає притягнення винних до судової відповідальності і гарантування жертвам доступу до належних правових засобів.

Рішенням Комітету Генеральної Асамблеї (№ A/C.3/68/L.40/Rev.1) від 18 грудня 2013 р. щодо безпеки журналістів і проблеми безкарності було постановлено проголосити 2 листопада — Міжнародним днем припинення безкарності за злочини проти журналістів. Генеральна Асамблея закликає держави-члени виділяти необхідні ресурси для розслідування і судового переслідування таких нападів¹³⁵.

Комітет захисту журналістів (далі — КЗЖ) піддав критиці українську владу з приводу її реакції на влаштовувані сепаратистами викрадення: схоже, що уряд не має стратегії поведінки в подібних ситуаціях. Багато хто назвали це «повною плутаниною», коли ніхто не хоче брати на себе відповідальність; не ясно, які заходи вживаються для звільнення заручників. Наприклад, Сергій Лефтер, український кореспондент варшавського фонду «Відкритий діалог», який пробув у полоні сепаратистів в Слов'янську 17 днів, сказав в інтерв'ю КЗЖ, що, наскільки йому відомо, українська влада не відіграла особливої ролі у його звільненні — цього домоглися громадянські активісти. Влада навіть після його звільнення не поспішала отримати від нього інформацію. Врешті-решт, представники Служби безпеки зв'язалися з Сергієм, але, на його подив, вони стали задавати питання про долю інших заручників, а не про його власну долю. Крім усього іншого, йому довелося долати бюрократичні перепони при відновленні паспорта, який був конфіскований сепаратистами. «[Корумповані] генерали були відсторонені від влади, але побудована ними система досі існує», — заявив Лефтер в інтерв'ю КЗЖ¹³⁶.

Згідно з наявними статистичними даними, за 2014 р. в Україні було обліковано 80 злочинів, передбачених ст. 171 КК (Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів), а за 8 місяців 2015 р. — 58. Крім того, як було зазначено у першому розділі нашого дослідження, ще у травні 2015 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» встановлена низка спеціальних норм КК України (статті 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 3 ст. 375), якими деталізується та диференціюється відповідальність за вчинення різного виду злочинних посягань на журналістів порівняно зі ст. 171 КК України.

¹³⁴ The Road to Justice : Appendix II. – Document URL :

<https://cpj.org/reports/2014/10/the-road-to-justice-appendix2-impunity.php>

¹³⁵ Безпека журналістів [Електрон. ресурс] : довідник / ОБСЄ. – Режим доступу:

<http://www.osce.org/uk/fom/135716?download=true>

¹³⁶ Дневник поїздки в Україну: нападения на журналистов привели к информационному вакууму [Електрон. ресурс]. – Режим доступа:

<https://cpj.org/ru/2014/07/post-76.php> July 28, 2014 12:42 PM

Аналіз офіційної статистики свідчить, що хоча в офіційній звітності дані щодо кількості облікованих злочинів, передбачених статтями 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 3 ст. 375 КК України, окремо не виділяються, однак, відповідно до показників, які містяться у таблиці 1.16 «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян» Єдиного звіту про кримінальні правопорушення, за 8 місяців 2015 р. не було зареєстровано жодного іншого виду правопорушень. Таким чином, можна дійти висновку, що ані у червні, ані у липні, ані у серпні 2015 р. не було розпочато жодного провадження за новими статтями КК України (табл. 1). Журналісти ж продовжували ставати об'єктами злочинних посягань (табл. 2, см. с. 44)¹³⁷.

Таблиця 1

**Динаміка кількості облікованих кримінальних правопорушень
за статтями 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 3 ст. 375 КК України
за червень–серпень 2015 р.**

	За січень–червень 2015 р.	За січень–липень 2015 р.	За січень–серпень 2015 р.
Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, ст. 171 КК	41	53	58
приріст	7	12	5
Погроза або насильство щодо журналіста, ст. 345-1 КК	Злочин у звітності окремо не виділений	Злочин у звітності окремо не виділений	Злочин у звітності окремо не виділений
Умисне знищення або пошкодження майна журналіста, ст. 347-1 КК	Злочин у звітності окремо не виділений	Злочин у звітності окремо не виділений	Злочин у звітності окремо не виділений
Посягання на життя журналіста, ст. 348-1 КК	Злочин у звітності окремо не виділений	Злочин у звітності окремо не виділений	Злочин у звітності окремо не виділений
Захоплення журналіста як заручника, ст. 349-1 КК	Злочин у звітності окремо не виділений	Злочин у звітності окремо не виділений	Злочин у звітності окремо не виділений
Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови, ст. 375 КК, усього	144	166	169
приріст	17	22	3
у т.ч за ч. 3 ст. 375 КК	Дані окремо не виділені	Дані окремо не виділені	Дані окремо не виділені

¹³⁸ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c=fo

Таблиця 2

**Динаміка кількості працівників ЗМІ, які стали жертвами злочинів в Україні
за червень–серпень 2015 р.**

		За січень– червень 2015 р.	За січень– липень 2015 р.	За січень– серпень 2015 р.
Усього працівників ЗМІ, які стали жертвами злочинів		147	160	175
приріст до попереднього місяця		14	13	15
у т. ч.	Керівників ЗМІ	33	36	38
	приріст	1	3	2
	Журналістів	75	85	91
	приріст	7	10	6

Як бачимо, за зареєстрованими даними протягом червня–серпня 2015 р. потерпілими від злочинів стали 42 представники ЗМІ, з яких 23 — це журналісти. Натомість за цей самий період було обліковано лише 24 кримінальні провадження за ст. 171 КК України (тобто, щодо майже кожного другого журналіста встановити, жертвами яких саме злочинів він став, неможливо).

Викладене дає змогу зробити висновок, що вітчизняні правоохоронці або не обізнані зі змінами у кримінальному законодавстві, або ще не розібрались у юридичних ознаках та специфіці кваліфікації й відмежування зазначених складів злочинів. На нашу думку, підтвердженням цієї тези є також інформація про те, що під час наради з питань захисту прав журналістів, що відбулася 23 вересня 2015 р. за участі представників Адміністрації Президента України, МВС, СБУ, Генпрокуратури, медіа-юристів та представників професійних об'єднань журналістів було заплановано силами фахівців слідчого підрозділу МВС до кінця вересня підготувати аналіз та інфографіку застосування лише ст. 171 (Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів) КК України¹³⁸. Вважаємо, що бажано було б приділити зусилля також і для розробки необхідного методичного забезпечення процесу розслідування зазначених вище нових видів злочинів проти журналістів (розробити науково-практичний коментар до статей, методику розслідування, провести відповідні заняття у системі службової підготовки тощо).

Крім того, звертаємо увагу на особливу суспільну важливість не просто реєстрації фактів вбивств та загибелі журналістів, а й інформування громадськості про вжиті заходи реагування, хід та результати розслідування.

На сьогодні ж суспільство майже не поінформоване стосовно процесу розслідування навіть найбільш резонансних злочинів цієї категорії. Так, моніторинг мережі Інтернет засвідчив переважання «завіси мовчання» щодо встановлених слідством обставин та вжитих представниками правоохоронних органів заходів реагування на випадки загибелі представників ЗМІ протягом 2014–2015 рр. в Україні.

¹³⁸ Порушення прав журналістів МВС моніторить у щоденному режимі [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1644017>

Зокрема, щодо результатів розслідування вбивства В. Веремія офіційна інформація досить скупа, на кшталт: «Розслідування вбивства журналіста В'ячеслава Веремія завершено. Про це під час спільного засідання комітету ВР з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності та комітету з питань протидії корупції сказав міністр МВС Арсен Аваков», — передає кореспондент УНН. За словами А. Авакова, вбивство журналіста В. Веремія розслідувала окрема бригада ГПУ і МВС. «Вбивство це, по суті, розслідуване, у нас є троє затриманих, ще 9 осіб оголошені в міжнародний розшук, в тому числі і пан Крисин», — зазначив міністр. Він також повідомив, що Крисин був затриманий, проте суд засудив його до домашнього арешту, а потім під особисті зобов'язання відправив додому. «На сьогодні звинувачення проти Крисина знаходяться в суді, а сам Крисин перебуває на волі», — додав він.

Так само небагато інформації щодо розслідування загибелі інших представників ЗМІ.

Зокрема, з приводу загибелі *Андреа Рокелліта та Андрія Миронова* у відкритих джерелах повідомлялось: «МВС почало розслідування вбивства італійського журналіста і його перекладача в Слов'янську». Про це на брифінгу повідомив начальник головного управління Генпрокуратури Микола Гошовський», — передає кореспондент РБК-Україна.

«Вже розпочато розслідування», — сказав він, відповідаючи на питання журналіста.

Також Гошовський повідомив: «Що поки що не був проведений огляд місця вбивства у зв'язку з тим, що ця територія контролюється сепаратистами. Розслідування розпочато за ч. 2. ст. 115 (вбивство) Кримінального кодексу».¹⁴⁰

Це повідомлення датується травнем 2014 р. Як відомо, Ігор Стрелков (Гіркін) та частина його «ополченців» покинули Слов'янськ ще 5 липня 2014 р., однак більше ніж за рік, що минув з того часу, жодної інформації з приводу розслідування даного інциденту ми не знайшли¹⁴¹.

З приводу загибелі *Анатолія Кляна*: «Прокуратурою Донецької області здійснюється процесуальне керівництво досудовим розслідуванням за ч. 1 ст. 115 КК України (умисне вбивство), розпочатого за фактом загибелі журналіста «Першого каналу» Анатолія Кляна, — повідомляє прес-служба прокуратури. — Встановлено, що оператор російського телеканалу отримав проникаюче поранення черевної порожнини, знаходячись в районі військової частини біля селища Опитне Ясинуватського району Донецької області. Журналіст, 1946 р. н., помер під час реанімаційних заходів в міській лікарні №18 м. Донецька. Для розслідування цього злочину призначено групу процесуальних керівників. Органами міліції вживаються оперативні заходи для встановлення обставин події. Складено план першочергових слідчих дій та відпрацьовуються основні версії. Хід досудового розслідування перебуває на особистому контролі прокурора Донецької області»¹⁴¹.

Це повідомлення у пресі датується 30 липня 2014 р. Проте, вже через два дні, директор Департаменту інформаційної політики Міністерства закордонних справ України Євген Перебийніс на брифінгу 2 липня повідомив, що попередній аналіз ситуації із загибеллю оператора російського «Першого каналу» дає підстави стверджувати про сумнівність поспішних звинувачень російської сторони та покладання відповідальності за цей інцидент на українських військових.

¹³⁹ «Розслідування вбивства журналіста В. Веремія завершено, є затримані», — А. Аваков [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: http://lenta.mobus.com/news_1119367.html

¹⁴⁰ «МВС почало розслідування вбивства італійського журналіста і його перекладача в Слов'янську», — ГПУ [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/news/mvd-nachalo-rassledovanie-ubiystvo-itayanskogo-zhurnalista-25052014201000>

¹⁴¹ Прокуратура Донеччини розпочала розслідування загибелі журналіста «Першого каналу» [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://7days-ua.com/news/prokuratura-donechchyny-rozpoznala-rozsliduvannya-zahybeli-zhurnalista-pershoho-kanalu/>

Пан Перебийніс наголосив, що факти загибелі іноземних журналістів в зоні АТО ретельно розслідуються українськими правоохоронними органами, і винні обов'язково будуть притягнуті до відповідальності, однак у ситуації з Анатолієм Клянм факти свідчать про його вину в трагічних наслідках. З його слів, обстріл стався далеко від місця дислокації сил АТО, «українських силовиків у зоні обстрілу не було». Крім того, поїздка журналістів, яку організувала т. зв. «прес-служба ДНР», здійснювалася з порушенням законодавства України та елементарних норм індивідуальної безпеки. Також представники російського ЗМІ не мали офіційної акредитації в оперативному штабі АТО, що є вимогою для іноземних ЗМІ, автобус, в якому вони їхали, був без знаків «Преса», пасажирів також були без розпізнавальних знаків про приналежність до ЗМІ та засобів індивідуального захисту — касок і бронежилетів.

«Крім того, зазначений журналіст, за існуючими даними, взагалі перебував на території України нелегально. Для тих журналістів, які не дотримуються цих правил і про роботу яких на території України нічого не відомо нашим правоохоронцям, дуже важко гарантувати їх безпеку», — сказав речник МЗС¹⁴².

Стосовно загибелі російського журналіста Андрія Стеніна на Донбасі в ефірі телеканалу «112 Україна» 3 вересня 2014 р. радник глави МВС Антон Геращенко заявив, що Україна не може розслідувати цей факт, оскільки місце його загибелі окуповано російськими військовими. «Ми завели кримінальну справу з пошуку Андрія Стеніна після звернення російської сторони, але у нас немає доступу до цього району, в якому проводяться бойові дії. На сьогодні цей район зайнятий російськими військами», — заявив пан Геращенко. Він також підкреслив, що з цих причин Україна не може провести розслідування. «Тому без доступу до тіла, без визначення, яким чином він загинув, ми не зможемо провести розслідування», — додав він. При цьому він припускає, що колону біженців, в якій і перебував журналіст з Росії Андрій Стенін, розстріляли бойовики¹⁴³.

З повідомлень, розповсюджених міліцією у пресі від 1 березня 2015 р. відомо, що за фактом загибелі Сергія Ніколаєва слідчим відділом Червоноармійського МВ відкрито кримінальне провадження з попередньою правовою кваліфікацією за ч. 1 ст. 115 КК (Умисне вбивство). Проводиться досудове розслідування¹⁴⁴.

Як видно з наведеного, інформації про долю кримінальних справ за фактом загибелі журналістів у відкритих джерелах немає. Відповідно, широкому загалу зробити висновок стосовно того, наскільки активно просувається розслідування фактів загибелі журналістів, і чи є взагалі прогрес у цих справах, майже неможливо. Відповідно, теза про безкарність нападів на журналістів усе більше знаходить своє підтвердження і щодо вітчизняної правоохоронної системи.

Однак особливо здивувала тиша з приводу ходу та результатів розслідування загибелі *Ігоря Корнелюка* та *Антон Волошина*. Так, у перші дні цій події була приділена значна увага, і, за повідомленням прес-служби Глави держави, Президент України Петро Порошенко на прохання ОБСЄ наполягав на ретельному розслідуванні обставин загибелі російського кореспондента ВДТРК Ігоря Корнелюка поблизу Луганська. Планувалося, що про хід розслідування буде проінформовано

¹⁴² «Оператор «Первого канала» Анатолій Клян загинув через власну необережність, вини силовиків немає», — МЗС [Електрон. ресурс] / Телекритика, 03.07.2014. — Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/kontekst/2014-07-03/95363>

¹⁴³ «Российские войска мешают Украине расследовать гибель Стенина», — Геращенко [Электрон. ресурс]. — Режим доступа: <http://nbnews.com.ua/ua/news/131023/>

¹⁴⁴ Смерть фотокора газети «Сегодня» розслідують як умисне вбивство [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/3485408-smert-fotokora-hazety-sehodnia-rozsliduiit-yak-umysne-vbyvstvo>

ОБСЄ¹⁴⁵. Однак пізніше відповідна сторінка з офіційного інтернет-представництва Президента України була видалена¹⁴⁶.

Враховуючи, що Слідчий комітет РФ у їх вбивстві звинувачує українську льотчицю Надію Савченко, яка була захоплена та незаконно ув'язнена проросійськими сепаратистами, а пізніше незаконно вивезена до Російської Федерації, і за даними її захисту взагалі не могла бути причетна до загибелі журналістів, оскільки потрапила в полон ще до їх смерті, то правоохоронні органи України, здавалося б, повинні були докласти максимальних зусиль для встановлення істини по цій справі.

На міжнародному рівні для захисту Надії Савченко дійсно зроблено досить багато (10 липня 2014 р. Мінюст України звернувся до Ради Європи з проханням визнати українського військовослужбовця Надію Савченко заручником Росії і вимагати її видачі; 15 липня 2014 р. ЄСПЛ почав провадження у справі Савченко, якій був наданий статус пріоритетної. Президент ЄСПЛ звернувся до уряду РФ з питаннями про те, яким чином Савченко потрапила до російського СІЗО та на яких підставах їй не була надана можливість зустрітися з консулом України. Суд також зобов'язав уряд РФ проінформувати про умови утримання Савченко. У лютому 2015 р. адвокати Надії Савченко подали заяву в ЄСПЛ з проханням терміново вжити «попередні заходи» для розгляду її справи, як третя сторона у справі виступатиме Україна¹⁴⁷).

Однак виникають питання з приводу того, чи взагалі проводилось вітчизняними правоохоронними органами розслідування загибелі цих журналістів? Якщо проводилось, то на якому етапі воно зараз? Що було встановлено? Це був односторонній цілеспрямований обстріл, чи міни впали під час бою? Чи дійсно журналісти стали жертвами прямого нападу в порушення міжнародного гуманітарного права? Або вони стали випадковими постраждалими внаслідок власного недотримання правил особистої безпеки, наприклад, через такі причини, як: незаконне перебування на території України, нереєстрація в органах влади України, не отримання акредитації на роботу в зоні АТО, внаслідок чого представники сил АТО взагалі не знали про те, що у цьому місці перебувають журналісти; відсутність на журналістах засобів індивідуального захисту та ідентифікації (шолом та бронжилет з написом «Преса») тощо? Чи встановлені особи, які здійснювали зазначений обстріл (брали участь у бою)?

На жаль, навіть, враховуючи необхідність дотримання таємниці вітчизняного слідства, громадськість не має достатньої інформації стосовно основних висновків по цій резонансній справі. Тоді як Слідчим Комітетом РФ досудове розслідування вже завершено, і, починаючи з 22 вересня 2015 р., колегія суддів Донецького міського суду Ростовської області РФ веде засідання у справі Надії Савченко.

¹⁴⁵ Порошенко хоче ретельного розслідування смерті російського журналіста під Луганськом і висловив співчуття [Електрон. ресурс]. – Режим доступу:

<http://7days-ua.com/news/poroshenko-hoche-retelnogo-rosliduvannya-smerti-rosijskoho-zhurnalista-pid-luhanskom-i-vyslovyv-spivchuttya/>

¹⁴⁶ [Електрон. ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.president.gov.ua/news/30533.html>

¹⁴⁷ Савченко, Надежда Викторовна [Електрон. ресурс] / Материал из Википедии — свободной энциклопедии. – Режим доступа:

https://ru.wikipedia.org/wiki/Савченко,_Надежда_Викторовна

3. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГОВОГО ВІЗИТУ «СВОБОДА СЛОВА В ЗОНІ АТО»

Мета візиту: дослідити стан свободи слова та совісті в зоні АТО.

Місце проведення: Донецька область.

Дата проведення: 15–19 вересня 2015 р.

Склад групи: Мирослава Статкевич, Вячеслав Кучин, Михайло Мартиненко, Мусій Ірина.

Аспекти, що підлягали оцінці, та завдання у сфері стану свободи слова на тимчасово непідконтрольній території:

- фізична агресія, погрози та залякування;
- цензура та ненадання доступу до публічної інформації;
- економічний та юридичний тиск;
- захоплення редакцій та викрадення журналістів;
- кібер-злочини проти ЗМІ та журналістів;
- примусова співпраця зі ЗМІ невизнаних республік.

Примітка: усі персональні дані журналістів наведені тільки за їх згоди. З міркувань безпеки деякі персональні дані та інформація, яка може привести до ідентифікації окремих журналістів, була деперсоналізована.

16.09.2015 р., м. Краматорськ

Інтерв'ю з журналістом одного з місцевих видань

Під час окупації міста до нього приходили представники територіальних громад і вимагали ставити їх власні матеріали. Під час зйомки місцевих подій вихоплювали фотоапарат з рук, виймали і викидали картку пам'яті, забороняли знімати похорони Юлії Ізотової (волонтерки, яка на блокпосту під Краматорськом допомагала «ополченцям» та загинула під час перестрілки з силами ЗСУ. — прим. авт.). Після звільнення міста до 31 серпня журналісту надходили погрози, він звернувся у міліцію, але там відповіли, що займатися його справою не будуть.

«Увечері 31 серпня 2015 р. мені зателефонувала людина з погрозами, я «послав» того, хто телефонував, відразу пролунав дзвінок у двері, чоловік представився працівником міліції, запропонував поговорити. Ми разом вийшли у двір. Там стояв автомобіль з людьми у камуфляжній військовій формі. Мені запропонували проїхати поговорити в кафе, я побоявся відмовлятися, сів у машину між двома військовими, мене спочатку вивезли на околицю Краматорська, де старший залишив хвилини на 15 з охоронцем, заборонивши телефонувати. Потім мене запитали, чи не погоджуся я проїхати з ними в Красноармійськ. Я запропонував повернутися додому, забрати мій ноутбук (я сподівався за допомогою його вмісту довести, що нічого протиправного не здійснював), мені це дозволили, в квартиру піднялися разом зі мною. ... Повезли мене не в Красноармійськ, а в госпіталь Дніпропетровська, де у них база розташування. Там мене залишили одного на деякий час. Хвилин через 10 з'явилися люди, змусили мене витягти все з кишень, накинули мішок на голову і повели. В якій з кімнат це відбувалося, я не знаю. Мене роздягли, я знаходився тільки у футболці та з мішком на голові, одягу не було. Я не знаю, скільки часу пройшло, мені здалося, що години 2, протягом яких мене били».

Під час утримання його роздягли, примотали скотчем до столу і били, звинувачуючи у наклепах на ДНР. Потім прикували до ліжка залізними наручниками. Протримали 72 години, не давали їсти.

16.09.2015 р., м. Краматорськ

Зустріч з журналістами видання «Восточний проект»

Після переходу Краматорська під контроль ДНР у липні 2014 р. видання закрилось. Деякі журналісти повернулися восени, після звільнення міста українськими силовиками. Наразі з тридцяти журналістів у виданні залишилося працювати всього троє — редактор та два журналісти.

17.09.2015 р., м. Костянтинівка

Зустріч з журналістом газети «Провінція» Володимиром Березіним

«Ми виїхали 1 травня, бо вже чули, що є в «розстрільних» списках ДНР за свою позицію». Потім цей список в інтернеті виклали. Анонім писав: «Ти другий у списку ФСБ Ростова».

«У березні, коли були масові мітинги у Костянтинівці, я дивлюсь, що вийшли всі за Росію. І я написав у себе на Фейсбуці, що всі, хто вийшов за Росію, вони вийшли за війну, за кров і за смерть, тому вони ідіоти і дебіли. Колега зі «Знамені індустрії» розмістив це у пабліку у «ВКонтакте» сепарському, і всі почали погрожувати мені, писати всяку дурню, казати, що розпорять живіт і я труп. А коли вбили Рибак — це для всіх нас був сигнал. До нього вбили Дмитра Чернявського (Володимир Рибак — депутат Горлівської міської ради, жорстоко закатований за намагання замінити прапор ДНР на прапор України на будівлі Горлівської РДА; Дмитро Чернявський — прес-секретар Донецького обласного об'єднання ВО «Свобода», який загинув 13 березня 2014 р. від ножового поранення в спину проросійськими бойовиками під час мітингу за єдність України у Донецьку. — прим. авт.). Ну і я виїхав. А повернувся, коли вже тут все завершилося».

Додатково зауважимо, що стосовно редакції газети «Провінція» факти переслідування продовжуються й зараз. Так, після закінчення нашого візиту на стіні будівлі редакції декілька разів з'являлись наступні листівки:

17.09.2015 р., м. Костянтинівка**Зустріч з журналістом газети «Наша Дружківка» Євгеном Фіалко**

Євген Фіалко займався журналістським розслідуванням та висвітленням незаконного будівництва дороги до одного з приватних ринків міста. Через це в нього виник конфлікт з власниками цього ринку, бізнесменами-братами Зинов'євими, які пізніше виявилися лідерами т. зв. «ополчення» Дружківки. «Оскільки я і раніше в своїй газеті критично ставився до їхньої діяльності, як бізнесменів, критично ставився в своїх публікаціях до діяльності сепаратистів, я став для них одним із головних ворогів», — розказав Євген. ...Один із Зинов'євих, коли було обговорення, — діяльність яких партій заборонити, сказав, що нібито «Наша Дружківка» фінансується ЦРУ і що зі мною вони «розберуться» коли придуть до влади».

Він випускав газету у Краматорську, тож після захоплення міста можливості продовжувати роботу фактично не було. Квітневий випуск газети захопили на блок-посту. Газету в травні випустити вже було неможливо через кількість блок-постів. Брати Зинов'єви, активісти ДНР, ходили до розповсюджувачів газети з погрозами.

«Отже, 10 травня я виїхав із Дружківки. Після визволення Дружківки я повернувся в місто, і тоді мені став відомий факт, що в Слов'янському СБУ знайшли списки людей, яких мали заарештувати, в яких я був під 4-м номером із характеристикою „дуже ідейний, пишучий, шкідливий ворог“». Журналіста розшукували, приїжджали додому, але нікого не застали.

«Такого тиску зараз нема. Більше — економічний тиск, тобто нерівні умови. Наприклад, той же самий «Дружковський рабочий» дотується міською владою. Кожен рік їм давали до півмільйона. Вона продається по дві гривні, а розповсюджувачі мають свій відсоток. Розповсюджувач продає її за дві гривні, 50 копійок залишає собі. Тут монополія друкарень. Тільки Краматорськ. Більше ніде не надрукуєш».

18.09.2015 р., м. Краматорськ**Зустріч з працівником одного з місцевих видань**

Коли до влади прийшла ДНР, він продовжував публікувати проукраїнські матеріали. Потім йому зателефонував друг і сказав, що йому загрожує небезпека і негайно треба їхати з міста. Він терміново залишив місто, навіть речей не встиг зібрати. Друг сказав, що він вже у списках до затримання на блок-постах, тож виїхати було важко.

Його намагались розшукати, оскільки до 5 липня в кількох місцях, де він міг бути, стояли одні й ті самі машини. Потім, наскільки йому відомо, замість журналіста у захоплену учасниками ДНР будівлю виконкому (в окремих приміщеннях якого на той момент здійснювалось незаконне насильне утримання та проводились незаконні допити людей — прим. авт.) помилково посадили невідомого чоловіка, якого вважали його братом. Цього чоловіка три дні били, а потім відпустили.

18.09.2015 р.**Зустріч з обласним журналістом**

«Ми в трьох виступили у відео-зверненні у *** на початку весни, коли розпочалися мітинги. Після цього нас трьох оголосили «ворогами народу» і почали поширювати інформацію, де ми живемо. До мене почали звертатися з погрозами, і мені довелося змінити місце проживання».

«Почалися здійснюватися напади на колег, коли вони відмовилися зняти український прапор. Я знаходився у «білих» (або «розстрільних») списках і двічі був оголошений „ворогом народу“. Його розшукували, приїздили до його батьків додому. «Мені погрожували, в соціальних мережах писали погрози... Квітень, травень переховувалися».

18.09.2015 р.

Зустріч з журналістами з області

Зі слів журналістів, які побажали зберегти анонімність, влада ДНР обмежувала доступ до деяких заходів. В газети тираж — 25 тисяч екземплярів був, тому вони наполягали на співпраці з виданням.

18.09.2015 р., м. Краматорськ

Зустріч з *Оленою Малютіною*, колишнім начальником управління інформації при Донецькій ОДА; зараз працює в Донецькій телерадіокомпанії, що переїхала з Донецька до Краматорська

Олена Малютіна у 2014 р. працювала начальником управління інформації при Донецькій ОДА. Все розпочалося з березня 2014 р. У Донецьку на пр. Київський був великий комплекс, там було багато видань: «Донбас», «Вечерний Донецьк» та інші. Весь цей комплекс захопили. Було декілька нападів на незалежних журналістів. Декількох головних редакторів забирали «для бесіди». Декілька повернулося до Донецька, але практично всі виїхали в різний час. У Горлівці було декілька спроб захоплення газет, тепер вони належать ДНР. У Дебальцевому було обговорено питання щодо зняття головного редактора, оскільки вона зайняла сильну позицію і потім виїхала з міста. У Слов'янську головний редактор газети декілька днів перебував у сепаратистів в Донецьку, там годинами тримали людей. З ТРК «Донбас» затримали журналіста, який був влітку у підвалі.

«За мною приходили двічі. Вперше мені пощастило — я була на виїзді, а 25 липня, тоді забрали мого колегу, директора департаменту внутрішньої політики, мені пощастило вдруге. Я їхала з Маріуполя, коли моя співробітниця була на роботі, зателефонувала і сказала, що приходили по мене. Забрали все. Я тоді так і не повернулася. До того ми частково працювали дистанційно, частково приходили на роботу. Після цього не з'являлися в будівлі. Але працювали до останнього».

Оскільки представниками ДНР був захоплений сайт адміністрації, тож співробітники писали у Фейсбукці та на інші канали. «Зараз як таких утисків нема. Лише з боку української влади — провладні замашки, що будь-яке державне телебачення має працювати на них».

18.09.2015 р., м. Маріуполь

Зустріч з працівниками місцевого інтернет-порталу 0629, головною редакторкою мережі міських порталів *Ганною Мурликіною*, редакторкою *Юлією Священко* та кореспонденткою *Оленою Соколовою*

За словами Ганни Мурликіної, 0629 — єдиний місцевий портал, який висвітлював події Євромайдану. Коли у березні почалися перші проросійські мітинги, 0629 назвали це «провокацією». Після захоплення влади бойовиками ДНР, коли почалися мітинги, журналісти постійно стикалися з

тиском з боку нової влади та її прихильників: під час роботи їх постійно фотографували, ображали, погрожували, потім публікували фотографії у соцмережах з іменами та контактними даними. Отримували анонімні дзвінки з погрозами на особистий та корпоративний телефони, листи на корпоративну, особисту пошту. До редакції приходили різні люди з «керівництва міста», з вимогами змінити редакційну політику сайту. Приходили як з бітами, так і без зброї. Також були спроби хакерської атаки на портал: зловмисники отримали доступ до адміністративного профілю порталу.

18.09.2015 р., м. Маріуполь

З представниками міського департаменту по зв'язкам з громадськістю

Співробітники повідомили, що ні з яким тиском не стикалися.

18.09.2015 р., м. Маріуполь

Зустріч з Віктором Сухоруковим, заступником головного редактора газети «Приазовский рабочий»

Він розповів, що 15 липня 2014 р. до головного редактора газети Миколи Токарського приходили на бесіду бійці добровольчого полку «Азов» зі звинувачуваннями у сепаратизмі, пропозиціями «покататися на машині» та натяками на зміну редакційної політики видання. Після цього ніякого тиску з боку влади видання не отримувало.

18.09.2015 р., м. Маріуполь

Зустріч з журналістом–фрилансером Миколою Рябченко

Микола Рябченко був незаконно затриманий Ігором Мосийчуком біля Маріупольського аеропорту і цілу ніч утримувався в готелі «Мохнатий джміль» близько села Стародубівка. Він рухався в район аеропорту, бо чув, що там були бої, і хотів відзняти наслідки. У нього на шиї було 2 бейджики всеукраїнських каналів, і один — надрукований ним особисто на принтері, без печаток та підписів — російського каналу Рен-ТВ, через що він і був захоплений та звинувачений у роботі на «сепаратистів». Йому зафіксували руки пластиковими наручниками, вдягли мішок на голову та позбавили майна: накамерного світла, бронезилета, смартфона та мобільного телефона, відеокамери та радіостанції. Також його допитували.

Окрім того, журналіст розповів, що 28 липня 2014 р. під час зйомки концерту «На підтримку українських військових» до нього підійшов Андрій Дзиндзя і насильно відібрав журналістське посвідчення, штовхав, скручував руки. Журналіст подав заяву у міліцію, але діло так і не дійшло фіналу.

18.09.2015 р., м. Маріуполь

Візит до редакції газети «Вестник Приазовья»

Ольга Долгова, яка працює у цій газеті, повідомила, що вона є дружиною викраденого 18 червня 2014 р. Сергія Долгова, редактора газети «Хочу в СССР!». У той день у редакцію

увірвалося шестеро людей у цивільному одязі та масках, скрутили Сергія на очах у всіх співпрацівників, забрали оргтехніку і поїхали у невідомому напрямку. З того часу зв'язку з Сергієм немає. 20 червня 2014 р. керівник Маріупольського міського управління міліції Олег Моргун на нараді сказав, що Сергій не викрадений, а затриманий, і знаходиться у Запоріжжі. Але ця інформація не підтвердилася, і місце знаходження Сергія досі не відоме.

18.09.2015 р., м. Маріуполь

Зустріч з Миколою Лісогором — незалежним журналістом

Микола затримувався під час виконання журналістської роботи три рази: двічі — СБУ, і один раз — міською міліцією м. Маріуполя.

Разом з «народним мером» Олександром Фоменко він їхав в автомобілі «Ауді», щоб забрати аудіоапаратуру для проведення мітингу пам'яті загиблих 9 травня в Маріуполі. «Несподівано дорогу автомобілю перегородив інший легковик, потім військові вивели нас на вулицю, повалили обличчям вниз і наставили зброю, — пояснив Лісогор. — Потім нас посадили в різні автомобілі і повезли орієнтовно в район морського порту. Там мені зв'язали руки і наділи на голову мішок». Після затримання Миколу повезли на допит, де вимагали його зізнатися в тому, що він представник «ДНР»: «Вони просили мене заспівати гімн України, але я одразу заявив, що ніколи не знав його слів, — додав Лісогор. — Вони змусили мене вчити його. Били, штовхали по ногах».

Під час затримань його били і допитували. За словами Миколи, він знімав всі мітинги повністю, і у зв'язку з цим отримував прями погрози від мітингувальників, серед яких були також представники т. зв. влади «ДНР».

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. **Право на свободу вираження поглядів**, як одне з найбільш вагомих для розуміння природи демократичного суспільства, **означає не тільки право кожної людини (у т. ч. дитини) безперешкодно дотримуватися своїх поглядів, а й право на вільне вираження свого погляду**, яке включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір. Натомість обмеження цього права мають встановлюватися законом і бути необхідними у демократичному суспільстві: для поважання прав і репутації інших осіб; для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.

2. Права преси розглядаються в контексті свободи слова як її спеціальні гарантії і передумови. Відповідно, справи за участі преси становлять окрему категорію справ ЄСПЛ за ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. Суд, застосовуючи принцип розширеного тлумачення положень Конвенції й концепцію прав, які мають на увазі, **ввів низку спеціальних прав журналістів**, які є допоміжними або похідними від права на свободу вираження поглядів, проголошеного у ст. 10 Конвенції.

До таких прав належать:

право на оціночне судження;

право на перебільшення і провокацію;

право на збереження конфіденційності джерел журналістської інформації;

право використовувати засоби масової інформації;

право поширювати інформацію, яка має суспільне значення;

право поширювати відомості, які формально є таємницею, що охороняється законом, але які вже були розголошені.

3. У ситуаціях збройних конфліктів журналісти та інші представники преси, які працюють у зонах бойових дій, у силу природи своєї роботи піддаються значним ризикам зазнати насильства або перешкоджання виконанню професійних завдань шляхом прямих нападів на представників преси, незаконного утримання під вартою, заборони доступу в певні райони, запровадження цензури тощо. **Будучи цивільними особами, журналісти користуються захистом міжнародного гуманітарного права від прямих нападів доти, доки вони не беруть прямої участі в бойових діях.** Однак нормами міжнародного гуманітарного права передбачений дещо різний правовий статус **двох категорій журналістів — військових кореспондентів та журналістів, що перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройних конфліктів.** А саме — військові кореспонденти, потрапляючи у полон до супротивника, отримують статус військовополонених як і учасники збройних сил. Журналісти і представники преси, які не належать до категорії військових кореспондентів, користуються захистом, передбаченим Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни, а також такими фундаментальними гарантіями, як чесний судовий розгляд стосовно ув'язнених, затриманих за вчинення злочинів; заборона насильницьких дій, що створюють загрозу життю або здоров'ю людей, які знаходяться під владою сторін у конфлікті; тортур будь-якого роду; посягання на людську гідність і захоплення заручників.

4. Можна констатувати, що, відповідно до взятих на себе зобов'язань на основі розроблених на міжнародному рівні стандартів в галузі прав людини, **законодавство щодо дотримання прав**

журналістів України приведене у відповідність із міжнародними стандартами. На виконання Рекомендації № R (96) 4 «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску» Комітету міністрів Ради Європи у травні 2015 р. прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів». Цим Законом були криміналізовані такі діяння, як: погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345-1 КК України); умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1 КК); посягання на життя журналіста (ст. 348-1 КК); захоплення журналіста як заручника (ст. 349-1 КК) та був посилений захист журналістів від постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ч. 3 ст. 375 КК). Крім того, встановлені соціальні гарантії, журналісту та членам його сім'ї у випадку його загибелі (смерті) або поранення (контузії, травми або каліцтва) під час виконання ним професійних обов'язків.

5. Питання дотримання права на вираження поглядів в Україні не знижує своєї актуальності. *Міжнародна неурядова організація Freedom House у щорічному звіті «Свобода преси 2015» за результатами власного дослідження віднесла Україну до категорії частково вільних країн.* Внаслідок сутичок на Євромайдані та військових дій на сході країни, що відбулися впродовж 2014 р., в Україні були створені одні з найнесприятливіших умов для здійснення журналістської діяльності. За даними української неурядової організації «Інститут масової інформації», у 2014 р. було зафіксовано мінімум 995 випадків порушення свободи слова.

6. Міжнародний комітет захисту журналістів *зафіксував загибель протягом 2014 р. в Україні семи представників ЗМІ, у т. ч. один — український й шестеро — зарубіжних. За 9 місяців 2015 р. зафіксована загибель одного представника українського ЗМІ. Особливо масового характеру набули прояви незаконного утримання журналістів під вартою.* При цьому незаконним захопленням та утриманням з боку бойовиків т. зв. «ДНР» і «ЛНР» піддавались представники як українських, так (хоча і дещо меншою мірою) зарубіжних ЗМІ. Серед основних причин затримань — звинувачення журналістів у прихильності до української влади, Євромайдану, співпраці з українськими виданнями; звинувачення у зв'язках з українською армією, «Правим сектором», у шпигунстві та корегуванні вогню; у зв'язку з віднесенням журналістів до категорії «неправильних», які розповсюджують у ЗМІ небажану для сепаратистів інформацію; з метою відібрати у журналістів належне їм майно та гроші.

7. Окупація міст Донбасу вплинула на свободу слова в цій місцевості, а також на те, який стан справ зараз. Від усіх журналістів моніторингова місія почула посилення на *вплив під час окупації з боку незаконних збройних формувань — частіше за все погрози і втручання в журналістську діяльність.* Крім того, існували такі способи впливу, як напади, обшуки, погрози родині тощо.

8. Журналісти, які вочевидь критично ставилися до сепаратистів, розказували, що дізнавалися *про потрапляння до т. зв. «розстрільних списків ДНР»,* проте встигали переховатися до безпосереднього контакту з озброєними особами.

9. *Переважна більшість журналістів виїхала з окупованої території, а ті, хто залишилися, не відчували особистої безпеки та користувалися принципом «самоцензури».* Над тими ЗМІ, публікації в яких не подобались сепаратистам, був встановлений повний контроль шляхом примусової зміни власника або головного редактора. Поза зоною конфлікту журналісти також не відчували повної безпеки, оскільки отримували погрози від бойовиків через своїх знайомих, безпосередні телефонні дзвінки, листування в соцмережах.

10. Після повернення тимчасово окупованих територій під контроль України, за повідомленням журналістів, у зоні конфлікту вони все одно не завжди в змозі реалізувати свободу слова повною мірою. Деякі повідомляють про телефонні погрози, погрози в соцмережах щодо незадоволення змістом публікацій, посилаються на те, що в органах влади до цього часу працюють особи, які співпрацювали із сепаратистами.

11. На даний час стосовно журналістів, які критично налаштовані щодо української влади, АТО, ВСУ та добровольчого руху, існують окремі випадки намагання обмежити свободу слова з боку представників українських добровольчих батальйонів, громадських активістів, осіб з особливим уявленням щодо справедливості. Це здійснюється шляхом викрадення, побиття, погрози застосування фізичної сили. Працівники одного ЗМІ повідомили про систематичні вимоги працівників СБУ надавати зміст номера до його публікації на перевірку.

12. Систематичні напади на журналістів призвели до **виникнення таких суспільно значущих проблем:**

- відсутність або явна недостатність життєво важливої інформації;
- отримання спотвореної інформації;
- відсутність правдивої інформації про військові або гуманітарні потреби.

13. Наразі вітчизняне законодавство відповідає вимогам міжнародних стандартів у частині обмеження права на свободу вираження поглядів. Однак **прагнення до перемоги в інформаційній війні призводить до спроб недостатньо обґрунтованого обмеження права на свободу слова**, зокрема у виді огульного встановлення персональних санкцій щодо іноземних журналістів (Рішення РНБО від 2 вересня 2015 р.) чи то встановленні заборони на поширення або сприяння поширенню інформації про проведення антитерористичної операції без дозволу оперативного штабу (законопроект № 2050а від 09.06.2015 р.).

Так, бажання забезпечити неоприлюднення небажаної для військових інформації призвело до намагань здійснити це найпростішим шляхом, а саме — шляхом встановлення кримінальної відповідальності за поширення або сприяння поширенню інформації про проведення антитерористичної операції без дозволу оперативного штабу (законопроект № 2050а від 09.06.2015 р.). При цьому пропонується **до журналістів, які повідомили нетаємну суспільно значущу інформацію (проект ст. 258-6 КК) застосувувати покарання, аналогічне до покарання державного чиновника, який був допущений до відомостей, що становлять державну таємницю, та розголосив їх** (чинна ст. 328 КК).

14. **Однією з найбільших загроз свободі преси як в Україні, так і у всьому світі сьогодні визнається відсутність правосуддя у справах щодо вбивств та інших злочинів проти журналістів.** Внаслідок безкарності вибудовується клімат залякування. Якщо ніхто не покараний, вбивці сміливішають і насильство повторюється. Журналісти не мають іншого вибору, окрім як використовувати самоцензуру або навіть втікати у вигнання. Більшість опитаних нами журналістів не довіряє спроможності правоохоронних органів забезпечити їхню безпеку та притягти винних до відповідальності. Окрім того, на даний час практично всі ЗМІ зазнають економічних труднощів, отже стають дуже вразливі для економічного тиску.

15. Не зважаючи на те, що з травня 2015 р. Кримінальний кодекс України був доповнений низкою спеціальних норм (статті 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 3 ст. 375), якими деталізується та диференціюється відповідальність за вчинення різного виду злочинних посягань на журналістів, згідно із статистичними даними за 4,5 місяці, що пройшли з того часу, за цими статтями не було розпочато жодного кримінального провадження. Це дозволяє зробити висновок, що **вітчизняні правоохоронці або не обізнані зі змінами у кримінальному законодавстві, або ще не розібрались у юридичних ознаках та специфіці кваліфікації й відмежування зазначених складів злочинів.**

Відповідно, наразі нагальною **потребою є розробка необхідного методичного забезпечення процесу розслідування зазначених вище нових видів злочинів проти журналістів** (розробити науково-практичний коментар до статей, методику їх розслідування, провести відповідні заняття у системі службової підготовки тощо).

ЗМІСТ

Передмова	3
1. ЗАХИСТ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ ТА ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	
1.1. Право на свободу вираження поглядів у документах міжнародних організацій	5
1.2. Практика Європейського суду з прав людини стосовно дотримання прав журналістів	7
1.3. Захист прав журналістів у міжнародному гуманітарному праві	9
1.4. Відображення міжнародних стандартів щодо захисту прав журналістів у законодавстві та судовій практиці України	13
2. ВІЙСЬКОВИЙ КОНФЛІКТ НА СХОДІ УКРАЇНИ ТА СТАН СВОБОДИ СЛОВА	
2.1. Насильство щодо журналістів та представників ЗМІ	16
2.2. Незаконні утримання журналістів під вартою	17
2.2.1. Незаконні утримання під вартою українських журналістів	17
2.2.2. Незаконні утримання під вартою іноземних журналістів	25
2.3. Погрози та захоплення редакцій	27
2.4. Обмеження доступу до інформації	34
2.5. Реакція влади на порушення свободи слова	41
3. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГОВОГО ВІЗИТУ «СВОБОДА СЛОВА В ЗОНІ АТО»	48
Висновки та рекомендації	54

Наукове видання

**ПРИГЛУШЕНІ ГОЛОСИ:
право на свободу слова в умовах
збройного конфлікту на сході України**

Комп'ютерний дизайн і верстка *І. В. Котлінська*
Редагування *Л. В. Голубовська*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 6,85. Тираж 100 прим. Зам. № 416.

Видавнича компанія «КИТ»
вул. Фрунзе 19-21, м. Київ, 04080, тел.: (044) 417- 21-72, 417-53-70
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №461 від 23.05.2001.

Canada

Ukrainian
Helsinki
Human
Rights Union

Українська
Гельсінська
спілка
з прав людини

ПРИГЛУШЕНІ ГОЛОСИ:
право на свободу слова в умовах збройного конфлікту
на сході України